

ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

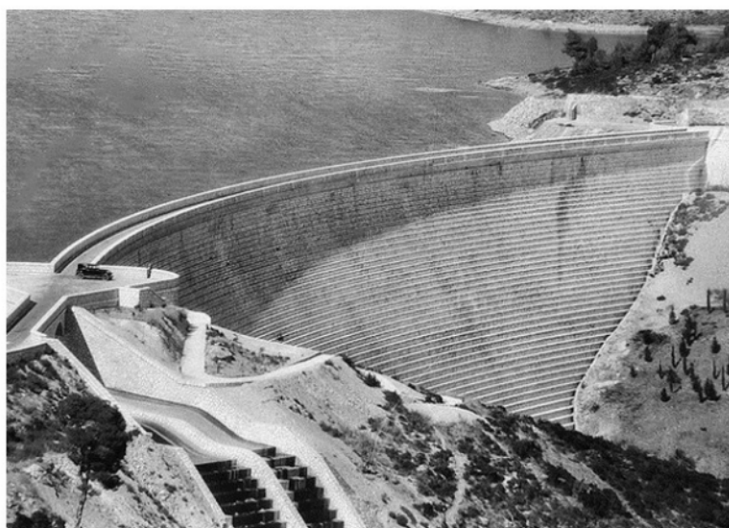
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Ερωτήσεις σύντομης ανάπτυξης, ορισμοί, ανάλυση
πηγών σχολικού βιβλίου, ερωτήσεις ομάδας Β

Επιμέλεια :

Παναγιώτης Γ. Αθανασόπουλος, 1ο ΓΕΛ Ρόδου

2021-22

Πίνακας περιεχομένων

ΟΡΙΣΜΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ	3
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	4
ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.....	7
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΟΜΑΔΑΣ Β.....	14

Π.Γ.Αθανασόπουλος

Μεγάλη Ιδέα : Συνδυαστικός ορισμός από τα κεφάλαια 1+2 (βλ. στο φυλλάδιο του 2^{ου} κεφαλαίου)

ισοζύγιο πληρωμών : η σχέση ανάμεσα στην αξία των εισαγωγών και των εξαγωγών. Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} η Ελλάδα αγόραζε από το εξωτερικό πολύ περισσότερα από όσα πωλούσε εκεί, **και έτσι το ισοζύγιο πληρωμών της ήταν αρνητικό/παθητικό.**

Εθνικές γαίες : «Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών έως 5.000.000 στρέμματα.

Σερπιέρι-Ρου : Η πιο γνωστή περιοχή μεταλλευτικής δραστηριότητας υπήρξε, όπως και στην αρχαιότητα, το Λαύριο. Το 1866 άρχισε εκεί τις εργασίες της η γαλλο-ιταλική εταιρεία «Σερπιέρι-Ρου» με στόχο αξίας πολλών εκατομμυρίων δραχμών.

Σκωρίες : τα υλικά που συσσωρεύονται στη διάρκεια των αιώνων εκμετάλλευσης των ορυχείων από την αρχαιότητα. **Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα,** η τεχνολογία της εποχής επέτρεπε την απόσπαση μεταλλεύματος από αυτά τα κατάλοιπα.

Εθνική Τράπεζα : Ιδρύθηκε το 1841. Τα κεφάλαια για την ίδρυσή της το κυρίαρχο τραπεζικό συγκρότημα του ελληνικού χώρου.

Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος : Κατά το έτος 1893 η Ελλάδα στη βελτίωση των επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας.

Τανζιμάτ : Όμως, την ίδια εποχή, Οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ στην Οθωμανική αυτοκρατορία εφαρμόστηκαν το 1856. Έδιναν διευρυμένα δικαιώματα στους χριστιανούς της αυτοκρατορίας. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, σε συνδυασμό που η Ελλάδα μπορούσε να προσφέρει.

Αγροτική μεταρρύθμιση : Η κατάργηση των μεγάλων ιδιοκτησιών ...και κοινωνικές συνθήκες, που διαμορφώθηκαν μετά τη βιομηχανική επανάσταση. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε με νομοθεσία που θεσπίστηκε από τη κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου στη Θεσ/νίκη (1917) και εφαρμόστηκε στα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια (1922 και εξής). Με τη μεταρρύθμιση αυτή επιλύθηκε όχι μόνο το αγροτικό ζήτημα, αλλά και –κατά ένα σημαντικό μέρος του- το πρόβλημα της αποκατάστασης των προσφύγων.

Τσιφλίκι : τουρκική λέξη (ciflik) για την μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία. Ο πλούσιος τσιφλικάς μεγαλογαιοκτήμονας εκμεταλλευόταν την εργασία εξαρτημένων γεωργών (κολίγων). Στην Ελλάδα, πριν από την προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881) υπήρχαν λίγα τσιφλίκια στην Αττική και Εύβοια. Η διεύρυνση του ελληνικού κράτους με τα Επτάνησα (1864), την Άρτα και τη Θεσσαλία (1881) έφερε στο προσκήνιο ... τεχνητές ελλείψεις. Με το τέλος των Βαλκανικών πολέμων (1913), το ζήτημα έγινε πιο περίπλοκο, καθώς μέσα στα νέα όρια της χώρας υπήρχαν πλέον και μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων (μουσουλμανικά τσιφλίκια). **Τα τσιφλίκια του ελληνικού χώρου απαλλοτριώθηκαν τελικά με την αγροτική μεταρρύθμιση Βενιζέλου (1917)**

Κολίγοι (από το λατινικό colligo = συλλέγω): εξαρτημένοι ακτήμονες γεωργοί που εργάζονταν στις μεγάλες γαιοκτησίες (τσιφλίκια). «Δεμένοι» εφ' όρου ζωής με το τσιφλίκι, δεν μπορούσαν να φύγουν από αυτό χωρίς την άδεια του μεγαλογαιοκτήμονα τσιφλικά. Ο θεσμός των κολίγων διατηρήθηκε και μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας και την αγορά των εκεί τσιφλικιών από πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού.

Κιλελέρ : Θεσσαλικό χωριό στο οποίο διαδραματίστηκε το σοβαρότερο επεισόδιο των αγροτικών εξεγέρσεων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα, η επιδείνωση του αγροτικού ζητήματος μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας (1881) οδήγησε στην ψήφιση νόμων το 1907, οι οποίοι επέτρεπαν στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση να απαλλοτριώνει μεγάλες ιδιοκτησίες, ώστε να μπορεί να τις διανέμει σε ακτήμονες. Η εφαρμογή τους αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση και οι τριβές που προκλήθηκαν προκάλεσαν συγκρούσεις, η πιο σημαντική από τις οποίες έγινε στο χωριό Κιλελέρ (1910).

Αγροτική μεταρρύθμιση του 1917 : Το αποφασιστικό βήμα προς την ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης χωρίς να προκαλέσει τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.).

Φεντερασιόν : Η κατάσταση αυτή κράτησε ως Μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα, ... σοσιαλιστικής και εργατικής ιδεολογίας στη χώρα.

Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος : η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ) ιδρύθηκε προς το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και συμπεριέλαβε κλαδικά και τοπικά σωματεία. **Η ίδρυση της ΓΣΕΕ σηματοδοτεί** την ταχύτερη ωρίμανση του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος στη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, **λόγω των** πιέσεων που δέχτηκε η ελληνική κοινωνία, της εμπλοκής της σε διεθνείς υποθέσεις και του αντικτύπου της ρωσικής επανάστασης.

Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος : από τα **ΚΟΜΜΑΤΑ**

Βενιζελισμός : Στην περίοδο 1910-1922, κατά την οποία η Ελλάδα βρισκόταν σε συνεχή πολεμική ετοιμότητα, στην ιδέα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων του έθνους.

Ιδιόμορφος δανεισμός του 1917 : **Εξωτερικό δάνειο που έλαβε η Ελλάδα από τις σύμμαχες χώρες της Αντάντ για τη χρηματοδότηση της συμμετοχής της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ειδικότερα,** η συμμετοχή της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο έγινε κάτω από δύσκολες και περίπλοκες συνθήκες. Η σύγκρουση του παλατιού με τον Βενιζέλο , και την πρώτη φάση της στρατιωτικής εμπλοκής στη Μικρά Ασία.

Διχοτόμηση του χαρτονομίσματος (1922) : **Εσωτερικό αναγκαστικό δάνειο με το οποίο η ελληνική κυβέρνηση αντιμετώπισε τα οικονομικά προβλήματα στη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας (Μάρτιος 1922). Ειδικότερα,** οι συνέπειες της ιδιόμορφης νομισματικής ισορροπίας (μετά το δανεισμό του 1917) δεν άργησαν να φανούν. Το Νοέμβριο του 1920 να προλάβει τη Μικρασιατική καταστροφή και τις βαρύτατες συνέπειες της.

ΟΥΛΕΝ : Μια από τις ξένες εταιρείες που έκαναν επενδύσεις σε έργα υποδομής στην Ελλάδα κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, εξαιτίας των συνεπειών του Μικρασιατικού Πολέμου (άφιξη προσφύγων). **Ειδικότερα,** το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας, για παράδειγμα, ξεπέρασε, με την έλευση των προσφύγων, το 1.000.000 κατοίκους και, φυσικά, δεν μπορούσε πλέον να υδρεύεται με το χρονολογούμενο από τους ρωμαϊκούς χρόνους Αδριάνειο Υδραγωγείο. Τη λύση του ζητήματος ανέλαβε το 1925 η αμερικανική εταιρεία ΟΥΛΕΝ, με την κατασκευή του φράγματος και της τεχνητής λίμνης στο Μαραθώνα.

ΠΑΟΥΕΡ : Μια από τις ξένες εταιρείες που έκαναν επενδύσεις σε έργα υποδομής στην Ελλάδα κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, εξαιτίας των συνεπειών του Μικρασιατικού Πολέμου (άφιξη προσφύγων). **Ειδικότερα,** Την ίδια περίπου εποχή (περί το 1925) η βρετανική εταιρεία ΠΑΟΥΕΡ ανέλαβε την εγκατάσταση μονάδων παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στην πρωτεύουσα αλλά και τη δημιουργία σύγχρονου δικτύου αστικών συγκοινωνιών, βασισμένου σε ηλεκτροκίνητα τραμ και λεωφορεία.

Τράπεζα της Ελλάδος : Το 1927, με αφορμή το αίτημα της Ελλάδας στην Κοινωνία των Εθνών για παροχή πρόσθετου δανείου..... από τη Νέα Υόρκη το 1929.

Κλήριγκ: Ένα από τα μέτρα κρατικού παρεμβατισμού που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που έφτασε και στην Ελλάδα το 1932. **Ειδικότερα,** στο εξωτερικό εμπόριο κυριάρχησε προοδευτικά η μέθοδος του διακανονισμού «κλήριγκ». Οι διεθνείς συναλλαγές δεν γίνονταν, δηλαδή, είχε και θετικά στοιχεία.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Α. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. Τα δημογραφικά δεδομένα

α. Ο πληθυσμός

1. Πώς διαμορφώθηκαν τα σύνορα του ελληνικού κράτους από την ανεξαρτησία του ως το 1881;
2. Να συγκρίνεις την πυκνότητα του ελληνικού πληθυσμού με την αντίστοιχη των ευρωπαϊκών χωρών.
3. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν η ελληνική ύπαιθρος τα πρώτα χρόνια μετά την επανάσταση;
4. α) Ποιες ήταν οι παραγωγικές δυνατότητες της Ελλάδας τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια β) τι αποδεικνύει το παράδειγμα του Κριμαϊκού πολέμου;

β. Οι μετακινήσεις...

5. Να συγκρίνεις τις ελληνικές πόλεις του 19^{ου} αι. με τις πόλεις των ευρωπαϊκών χωρών.
6. Ποιος ήταν ο χαρακτήρας των μετακινήσεων από την ύπαιθρο προς τις πόλεις;

7. Προς ποιες περιοχές μετανάστευαν οι ελληνικοί αγροτικοί πληθυσμοί κατά το 19^ο και αρχές 20^{ου} αιώνα;

2. Οι παραγωγικές δυνάμεις...

8. Σε ποια κατάσταση ήταν οι παραγωγικές δυνάμεις του εντός συνόρων Ελληνισμού και για ποιους βασικούς λόγους;
9. Ποια η οικονομική δύναμη του παροικιακού Ελληνισμού και ποια η σχέση του με το ελληνικό κράτος;
10. Η Μεγάλη Ιδέα : περιεχόμενο και επιπτώσεις στον οικονομικό τομέα.

B. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19^ο ΑΙΩΝΑ

1. Το εμπόριο

11. Για ποιους λόγους η εσωτερική εμπορική κίνηση παρέμενε σε χαμηλά επίπεδα το 19^ο αιώνα;
12. Για ποιους λόγους το ελληνικό εμπόριο ως το 1913 είναι κυρίως εξωτερικό; Ποιο ήταν το βασικό πρόβλημα που δημιούργησε η κατάσταση αυτή; Ποια ήταν η σημασία του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου;
13. Να προσδιορίσετε το περιεχόμενο του όρου ισοζύγιο πληρωμών.
14. Η πορεία ανάπτυξης του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου κατά το 19^ο αιώνα.
15. Το ελληνικό εξαγωγικό εμπόριο : εξαγόμενα προϊόντα κατά είδος (αγροτικά, πρώτες ύλες, βιομηχανικά).
16. Το ελληνικό εισαγωγικό εμπόριο : εισαγόμενα προϊόντα κατά είδος (αγροτικά, πρώτες ύλες, βιομηχανικά).
17. Χώρες με τις οποίες η Ελλάδα είχε αναπτύξει εμπορικές σχέσεις
18. Η εμπορική δραστηριότητα των Ελλήνων του εξωτερικού.

2. Η εμπορική ναυτιλία

19. Η ανάπτυξη της ελληνικής ναυτιλίας τα προεπαναστατικά χρόνια.
20. Η ελληνική ναυτιλία στη διάρκεια της Επανάστασης.
21. Για ποιους λόγους αναδείχθηκε η Σύρος ως το σημαντικότερο ελληνικό εμπορικό κέντρο μετεπαναστατικά.
22. Η ανοδική πορεία της ελληνικής ναυτιλίας κατά το 19^ο αιώνα (αριθμητικά δεδομένα –δυσχέρειες – ευνοϊκοί παράγοντες)
23. Η είσοδος της ελληνικής ναυτιλίας στην εποχή του ατμού.
24. Η ελληνική ναυτιλία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

3. Η διανομή των εθνικών κτημάτων

25. α) Ορισμός της έννοιας β) Χρησιμοποίηση των εθνικών κτημάτων κατά την επανάσταση γ) Έκταση
26. Ποιοι παράγοντες καθιστούσαν σύνθετο και δισεπίλυτο το πρόβλημα της διανομής των εθνικών κτημάτων κατά το 19^ο αιώνα;
27. Ο πολυτεμαχισμός των εθνικών γαιών κατά το 19^ο αιώνα : αίτια και συνέπειες.
28. Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1870-71 : στόχοι, περιεχόμενο, αποτελέσματα.

4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

29. Ποιες ανάγκες εξυπηρετούσε η εκμετάλλευση των ορυχείων κατά το 19^ο αιώνα;
30. Παράγοντες της ραγδαίας ανάπτυξης της εκμετάλλευσης του ελληνικού υπεδάφους μετά το 1860.
31. Η μεταλλευτική δραστηριότητα μετά το 1860 (Λαύριο κλπ)

5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος

32. Για ποιους λόγους ήταν αναγκαία η δημιουργία κεντρικής τράπεζας και τραπεζικού συστήματος;
33. α) Να χαρακτηρίσετε το πιστωτικό σύστημα της χώρας κατά τα πρώτα χρόνια της Ανεξαρτησίας β) Ποια η σχέση του με την τοκογλυφία γ) ποιες οι συνέπειές της κατάστασης αυτής για την ελληνική οικονομία;
34. Η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας, οι δραστηριότητές της και τα αποτελέσματά τους.
35. Η ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος κατά το 19^ο αιώνα (ίδρυση άλλων τραπεζών).

6. Η βιομηχανία

36. Να συγκρίνετε την βιομηχανική ανάπτυξη της Ελλάδας με εκείνη των χωρών της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης.
37. Οι πρώτες βιομηχανικές μονάδες μετά την Ανεξαρτησία και οι λόγοι της στασιμότητας της βιομηχανικής ανάπτυξης την περίοδο εκείνη.
38. Η πρώτη απόπειρα βιομηχανικής ανάπτυξης κατά το 1870 και η κατάληξή της.
39. Η βιομηχανική ανάπτυξη στα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα.
40. Για ποιους λόγους η βιομηχανική ανάπτυξη της Ελλάδας υπήρξε υποτονική μέχρι το 1912; (οι χρόνιες αδυναμίες της ελληνικής βιομηχανίας του 19^{ου} αιώνα)

7. Τα δημόσια έργα

41. Οι υποδομές του ελληνικού κράτους κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την Ανεξαρτησία (ως το 1870):
α) Σε ποια κατάσταση βρίσκονταν; β) Ποιοι παράγοντες δυσχέραναν τη βελτίωσή τους; γ) Πώς προσπάθησε το κράτος να ξεπεράσει τις δυσκολίες αυτές;
42. Ευνοϊκοί και ανασταλτικοί παράγοντες για την κατασκευή οδικού δικτύου στα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα.
43. Ποια άλλα δημόσια έργα, εκτός του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα και ποια η συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας;
44. Ποια είναι η σημασία του σιδηροδρομικού δικτύου για την οικονομική ανάπτυξη (γιατί το σιδηροδρομικό δίκτυο έγινε «το σύμβολο των νέων καιρών και το συνώνυμο της ανάπτυξης κατά το 19^ο αιώνα»);

8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

45. Πότε άρχισαν στην Ελλάδα οι συζητήσεις για την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου και ποιες δυσχέριες περιόριζαν τις συζητήσεις αυτές σε θεωρητικό μόνο επίπεδο;
46. Κάτω από ποιες συνθήκες και συγκυρίες δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την υλοποίηση των σχεδίων κατασκευής του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα μετά το 1880;
47. Πόσος χρόνος απαιτήθηκε για την ολοκλήρωση του σιδηροδρομικού δικτύου και για ποιους λόγους; Ποια τα τεχνικά του χαρακτηριστικά;
48. Ποιοι ανέλαβαν την χρηματοδότηση του σιδηροδρομικού δικτύου και ποιοι λόγοι οδήγησαν στη διακοπή των επενδύσεων;
49. Ποια ήταν η προσφορά του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα;

9. Τα εθνικά δάνεια

50. Να παρουσιάσετε τη δανειοληπτική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων από το 1824 (δάνεια του Αγώνα) ως τη δεκαετία του 1880.
51. Σε ποιες περιόδους οι ελληνικές κυβερνήσεις του 19^{ου} αιώνα κατέφυγαν σε εξωτερικό δανεισμό και με ποιες επιπτώσεις για την χώρα; Πώς αξιοποιήθηκαν τα χρήματα των δανείων που συνήψε η χώρα τη δεκαετία του 1880;

10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

52. Να προσδιορίσετε το περιεχόμενο των όρων : πτώχευση του 1893, Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος.
53. Ποιοι παράγοντες οδήγησαν στην επιβολή του Δ.Ο.Ε. ;
54. Δ.Ο.Ε. : δομή, λειτουργία, στόχοι και αποτελέσματα.

11. Το εξωελλαδικό ελληνικό κεφάλαιο

55. Να αναφερθείτε συνοπτικά στις οικονομικές δραστηριότητες των Ελλήνων της Διασποράς κατά το 19^ο αιώνα και στις σχέσεις τους με το ελληνικό κράτος ως τη δεκαετία του 1870.
56. α) Ποιοι παράγοντες και ποιες ανάγκες οδήγησαν στην αναζήτηση πολιτικών προσέλκυσης των ομογενών προς την Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1860; β) Ποια τα αποτελέσματα των προσπαθειών αυτών;
57. α) Ποιοι παράγοντες οδήγησαν τους Έλληνες ομογενείς κεφαλαιούχους στο να αναζητήσουν πεδίο επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1870; β) Σε ποιους τομείς αναπτύχθηκε η επενδυτική τους δραστηριότητα; γ) Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά των επενδύσεων αυτών;
58. Να αναφερθείτε στις συνθήκες κάτω από τις οποίες οι Έλληνες ομογενείς κεφαλαιούχοι μετέφεραν τις οικονομικές τους δραστηριότητες στο ελληνικό κράτος στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.
59. Ποια η προσφορά του εξωελλαδικού κεφαλαίου για την ελληνική οικονομία;
60. α) Να περιγράψετε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες οι Έλληνες ομογενείς κεφαλαιούχοι διέκοψαν τις οικονομικές τους δραστηριότητες στην Ανατολική Μεσόγειο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. β) Ποιες συνέπειες είχε η εξέλιξη αυτή για την ελληνική οικονομία;

Γ. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ο αιώνα

1. Το αγροτικό ζήτημα

1. Να αναφερθείτε στις συνέπειες που είχαν για τον αγροτικό τομέα οι ραγδαίες οικονομικές εξελίξεις του 19^{ου} αιώνα.
2. Να προσδιορίσετε το περιεχόμενο του όρου αγροτική μεταρρύθμιση.
3. Γιατί το πρόβλημα της έγγειας ιδιοκτησίας δεν γνώρισε στην Ελλάδα εντάσεις μέχρι την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας (1881);

4. α) Ποιοι παράγοντες επέτρεψαν τη δημιουργία τσιφλικιών στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα; β) Ποιες ήταν οι συνέπειες της δημιουργίας των τσιφλικιών για την οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου;
5. Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1917: στόχοι, υλοποίηση, αποτελέσματα.

2. Τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος

6. Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα κατά το 19^ο αιώνα : σε ποια κατάσταση βρίσκεται και για ποιους λόγους. (παράγοντες που εμπόδισαν την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα κατά το 19^ο αιώνα)
7. Να σχολιάσετε τη φράση « στον ιδεολογικό τομέα η επικράτηση της Μεγάλης Ιδέας εμπόδιζε την ανάπτυξη και διάδοση ιδεολογιών με κοινωνικό, ταξικό περιεχόμενο».
8. Παράγοντες που ευνόησαν την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1913).
9. Γιατί η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης αποτέλεσε σταθμό για το ελληνικό εργατικό κίνημα;
10. Να προσδιορίσετε το περιεχόμενο του όρου αγροτική μεταρρύθμιση.
11. Ποιοι παράγοντες επηρέασαν θετικά ή αρνητικά την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα κατά το 19^ο και 20^ο αιώνα;

3. Οι οικονομικές συνθήκες κατά την περίοδο 1910-1922

12. Να προσδιορίσετε το περιεχόμενο του όρου «Βενιζελισμός».
13. Ποιες κοινωνικές ομάδες υποστήριξαν την πολιτική του Βενιζέλου και για ποιους λόγους;
14. Πώς αντιμετωπίστηκε η αγροτική κρίση στις αρχές του 20ου αιώνα;
15. Ποιες ήταν οι συνέπειες των Βαλκανικών Πολέμων (1912-13) για την ελληνική οικονομία;

4. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

16. α) Για ποιους λόγους η Ελλάδα στάθηκε αδύνατο να αναλάβει το κόστος της συμμετοχής της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο; β) Πώς κάλυψε τις οικονομικές ανάγκες της συμμετοχής της στον πόλεμο; (ιδιόμορφος δανεισμός)
17. Γιατί ο δανεισμός του 1917 χαρακτηρίστηκε ιδιόμορφος και ποιες επιπτώσεις είχε στα αμέσως επόμενα χρόνια;
18. Πώς αντιμετώπισαν οι ελληνικές κυβερνήσεις το οικονομικό αδιέξοδο που δημιούργησαν οι δαπάνες του μικρασιατικού πολέμου; (διχοτόμηση)

5. Η οικονομική ζωή κατά την περίοδο 1922-1936

19. α) Να παρουσιάσετε συνοπτικά τις ενέργειες στις οποίες προέβη το ελληνικό κράτος για την αντιμετώπιση του προβλήματος των προσφύγων β) Να εκτιμήσετε την αποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού στην αντιμετώπιση του προσφυγικού προβλήματος.
20. Να περιγράψετε τον τρόπο με τον οποίο ο ερχομός των Μικρασιατών προσφύγων μετέβαλε τα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας.

6. Η ελληνική οικονομία κατά την περίοδο του μεσοπολέμου (1922-1940)

21. Ποια πλεονεκτήματα επέτρεψαν τη θετική πορεία της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο του μεσοπολέμου;

7. Οι μεγάλες επενδύσεις

22. Ποιες επενδύσεις έγιναν στην Ελλάδα μετά τον Μικρασιατικό Πόλεμο και ποια προβλήματα αντιμετώπιστηκαν με αυτές;

8. Η Τράπεζα της Ελλάδος

23. Τράπεζα της Ελλάδος : α) Πότε και με ποιους στόχους ιδρύθηκε β) ποιος ο ρόλος της στην εθνική οικονομία.

9. Η κρίση του 1932

24. Πότε έφτασε η κρίση στην Ελλάδα και σε ποια κατάσταση βρισκόταν τότε η ελληνική οικονομία;
25. Πώς αντιμετώπισε η ελληνική κυβέρνηση την κρίση του 1932;
26. Να προσδιορίσετε το περιεχόμενο του όρου κλήρινγκ.
27. Ποιες ήταν οι πολιτικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης;

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας στην αυγή της ανεξαρτησίας της

Στο κείμενο περιγράφεται η άθλια κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας (1830) «η εξάντληση του τόπου και των ανθρώπων», όπως αναφέρεται και στο σχολικό βιβλίο. Οι πόλεις και τα χωριά ερειπωμένα, οι κάτοικοι ενδεείς, οι υποδομές κατεστραμμένες, η γη

εγκαταλελειμμένη και ακαλλιέργητη. Το νέο κράτος έπρεπε να θεμελιωθεί από την αρχή από τους Έλληνες, έργο δύσκολο.

Πίνακας 1 : Εξέλιξη της έκτασης και του πληθυσμού της Ελλάδας (1838-1936) (σελ. 13)

ΕΤΟΣ	ΕΚΤΑΣΗ (σε τετρ. χλμ)	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ
1838	47.516	752.000	Στις αρχές της δεκαετίας του 1830 το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος περιλαμβάνει την Πελοπόννησο (Μωριάς), τη Στερεά Ελλάδα (Ρούμελη) ως τη γραμμή Αμβρακικού - Παγασητικού, τις Κυκλάδες και τις Βόρειες Σποράδες. Πυκνότητα πληθυσμού μικρή : 15 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο
1851	47.516	1.015.000	Καμία μεταβολή δεν έχει γίνει ακόμη στα σύνορα του ελληνικού κράτους. Η πληθυσμιακή μεταβολή οφείλεται καθαρά στη φυσιολογική πληθυσμιακή εξέλιξη (σε συνδυασμό με την εισροή προσφύγων από διάφορες περιοχές υπόδουλες ακόμη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.). Πυκνότητα πληθυσμού μικρή : 21 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο
1871	50.211	1.480.000	Στο ελληνικό κράτος έχουν προστεθεί από το 1864 τα Επτάνησα, ως δώρο της Αγγλίας μαζί με την ανάθεση του ελληνικού θρόνου στο δευτερότοκο γιο του βασιλιά της Δανίας Γεώργιο Α' Γλύξμπουργκ. Πυκνότητα πληθυσμού: 29 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο
1881	63.606	2.004.000	Υστερα από απευθείας διαπραγματεύσεις τριών ετών Ελλάδος και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά το συνέδριο του Βερολίνου (1878), το 1881 παραχωρήθηκε στην Ελλάδα η Θεσσαλία εκτός από την περιοχή Ελασσόνας, και η περιοχή Άρτας από την Ήπειρο. Πυκνότητα πληθυσμού : 31 κάτοικοι/ τετρ. χλμ.
1901	63.211	2.521.000	Μετά την ήττα της στον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, η Ελλάδα ηττήθηκε, έχασε εδάφη (Άρτα-Κουτσούφλιανη) και αναγκάστηκε να πληρώσει πολεμικές αποζημιώσεις στη νικήτρια χώρα. Φυσιολογική η αύξηση του πληθυσμού. Πυκνότητα πληθυσμού: 40 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο
1911	63.211	2.701.000	Καμία εδαφική μεταβολή στα ελληνικά σύνορα. Εισροή προσφύγων (από το 1906 και εξής) φυσιολογική αύξηση του πληθυσμού, αλλά και μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα κυρίως προς την Αμερική, που κρατά τον πληθυσμό σε χαμηλά επίπεδα. Πυκνότητα πληθυσμού: 43 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο
1914	120.000	4.818.000	Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-13 στην Ελλάδα προστίθενται νέες περιοχές. Μακεδονία, Ήπειρος, Νησιά Αιγαίου χωρίς τα Δωδεκάνησα που από το 1912 βρίσκονται υπό Ιταλική κατοχή, και Κρήτη. Πληθυσμιακή έκρηξη καθώς υπάρχει και μεγάλο προσφυγικό ρεύμα που οφείλεται κυρίως στο ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου πολέμου το 1914 και στις διώξεις του ελληνικού στοιχείου (πρώτος διωγμός). Πυκνότητα πληθυσμού: 40 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο
1920	150.833	5.531.000	Μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου και με τις Συνθήκες του Νεϊγύ (1919) και των Σεβρών (1920) στην Ελλάδα προστίθενται τα εδάφη της Δυτικής και Ανατολικής Θράκης και αναλαμβάνει τη διοίκηση της περιοχής Σμύρνης για 5 χρόνια. Το ελληνικό κράτος αποκτά τη μεγαλύτερη έκταση που είχε ποτέ. Πυκνότητα πληθυσμού: 36 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο
1928	130.199	6.205.000	Μετά την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 υπογράφεται η Συνθήκη της Λοζάνης (24 Ιουλίου 1923) με την οποία η Ελλάδα χάνει την περιοχή Σμύρνης, την Ανατολική Θράκη και τα νησιά

			Ίμβρο και Τένεδο. Παρά την εδαφική συρρίκνωση, η αύξηση του πληθυσμού οφείλεται στην ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας Σύμβαση της Λοζάνης της 30 ^{ης} Ιανουαρίου 1923), από την οποία εξαιρέθηκαν οι Έλληνες της Κων/πολης, Ίμβρου και Τενέδου, και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης. Πυκνότητα πληθυσμού: 47 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο
1936	130.199	7.050.000	Φυσιολογική η αύξηση του πληθυσμού. Πυκνότητα πληθυσμού: 54 κάτοικοι/ τετρ. χιλιόμετρο

Πίνακας 2 : Πληθυσμοί πόλεων του ελληνικού χώρου

Σχολικό βιβλίο	Πληροφορίες πίνακα
1. Οι πόλεις μεγάλωναν, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είχαν κάποια ομοιότητα, στο διάστημα που μας απασχολεί, με τα βιομηχανικά, εμπορικά, χρηματιστικά, αστικά κέντρα της Δύσης. Για τα ευρωπαϊκά μέτρα οι πόλεις της μικρής Ελλάδας έμοιαζαν περισσότερο με μεγάλα χωριά. 2. Η μετακίνηση ανθρώπων από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα δεν στόχευε αποκλειστικά σε εγκατάσταση στον αστικό χώρο, όπου η αργή ανάπτυξη των παραγωγικών δραστηριοτήτων δεν έδινε στους νεοφερμένους πολλές ευκαιρίες.	1. Πράγματι, οι ελληνικές πόλεις ήταν πολύ μικρές σε σχέση με τις ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα. Το 1907 η πρωτεύουσα Αθήνα είχε 168.000 κατοίκους, ενώ το Λονδίνο είχε 5 εκ. κατοίκους (1911), το Παρίσι 2,9 εκ. (1911), το Βερολίνο 2,1 εκ (1910). 2. Η αύξηση του πληθυσμού των ελληνικών πόλεων αφορούσε κυρίως πόλεις τις ηπειρωτικής Ελλάδας : την πρωτεύουσα Αθήνα, το λιμάνι του Πειραιά, τις πόλεις της Πελοποννήσου Πάτρα και Πύργο, το Βόλο, την Κέρκυρα και τη Σύρο έως τα τέλη του 19ου αιώνα. Η αύξηση αυτή οφειλόταν, βέβαια, στην εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές περιοχές. Οι εσωτερικοί μετανάστες, ωστόσο, δεν εγκαθίσταντο πάντοτε μόνιμα στα αστικά κέντρα. 3. Παράλληλα, παρατηρείται μείωση του πληθυσμού αρκετών πόλεων που προεπαναστατικά αποτελούσαν σημαντικά αστικά κέντρα. Από τις ηπειρωτικές πόλεις, χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της Τριπολιτσάς στην Πελοπόννησο (από 28.000 το 1805 σε 11.000 το 1911), της Λάρισας (από 25.000 το 1809 σε 13.000 το 1879 , για να ανακάμψει στη συνέχεια), του Ναυπλίου και του Μιστρά (που εγκαταλείφθηκε εντελώς). Από τα προεπαναστατικά ναυτικά κέντρα που παρήκμασαν μετά την ανεξαρτησία, πιο εντυπωσιακό είναι το παράδειγμα της Ύδρας, της οποίας ο πληθυσμός από 28.000 (1821) μειώθηκε σε μόλις 6.500 κατά τις πρώτες δεκαετίες της ανεξαρτησίας.

Οι εμποροπανηγύρεις

Σχολικό βιβλίο : Τα οικονομικά μεγέθη της χώρας, ο μικρός πληθυσμός, η περιορισμένη αγοραστική δυνατότητα των κατοίκων της, η απουσία παραγωγικών μονάδων μεγάλου μεγέθους καθήλωναν, σε ολόκληρο το 19ο αιώνα, την εσωτερική εμπορική κίνηση σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Μόνο προς τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα δημιουργήθηκε στις μεγαλύτερες πόλεις μια άξια λόγου εμπορική κίνηση, η οποία όμως, σε μεγάλο ποσοστό, τροφοδοτήθηκε από εισαγόμενα καταναλωτικά προϊόντα.

Το κείμενο αναφέρεται σε ένα σημαντικό εμπορικό θεσμό του 19ου αιώνα, τις εμποροπανηγύρεις, μέσω των οποίων διεξαγόταν μεγάλο μέρος του ελληνικού εσωτερικού εμπορίου. Οι εμποροπανηγύρεις οργανώνονταν μέσα στις πόλεις ή στα χωριά κάθε χρόνο σε ορισμένη εποχή και σε αυτές έμποροι της περιοχής αγοράζουν και πωλούν τα προϊόντα τους. Όσο υπήρχαν περιορισμοί στο εσωτερικό εμπόριο, οι εμποροπανηγύρεις ήταν πολύ σημαντικός θεσμός, επειδή απολάμβαναν προνομίων και φορολογικών απαλλαγών, για να παρακμάσουν, όμως, μετά την πλήρη απελευθέρωση του εσωτερικού εμπορίου. Η λειτουργία των εμποροπανηγύρεων ρυθμίζεται από Βασιλικό Διάταγμα και διαρκούν 3-8 ημέρες, ενώ σύμφωνα με ψήφισμα του Ι. Καποδίστρια (4/2/1830) επιβάλλεται φόρος στα εμπορεύματα που πωλούνται στις εμποροπανηγύρεις που αποδίδεται στους δήμους. Οι δήμοι αποκόμισαν το 1859 από τους φόρους αυτούς συνολικά 29.836 δραχμές.

Πίνακας 3 : Το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας Μ.Ο. δεκαετιών 1860-1870 και 1900-1910

Σχολικό βιβλίο	Πίνακας
01. Στις εξαγωγές, περισσότερο από τα 2/3 (σε αξία) του συνόλου, ήταν γεωργικά προϊόντα. Η γενική τάση μάλιστα οδηγούσε προς τη διεύρυνση του ποσοστού των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων, που έφτασαν να αντιπροσωπεύουν τα 3/4 των συνολικών εξαγωγών στη δεκαετία 1900-1910.	01. Τα αγροτικά προϊόντα είναι στην πρώτη θέση τόσο των εξαγωγών (31% - 36% του συνόλου) όσο και των εισαγωγών (63%-75% του συνόλου) και μάλιστα με τάσεις αυξητικές. Ειδικότερα, τη δεκαετία 1860-1870 τα αγροτικά προϊόντα αποτελούν το 63% των συνολικών εξαγωγών (=2/3), ποσοστό που παρουσιάζει σημαντική αύξηση τη δεκαετία 1900-1910, φθάνοντας στο 75% (=3/4) των συνολικών εξαγωγών.
02. Στην κατηγορία των πρώτων υλών, τις εξαγωγές συμπλήρωναν τα μεταλλευτικά προϊόντα, που από το τέλος του 19ου αιώνα πλησίαζαν το 1/5 της συνολικής αξίας των εξαγωγών.	02. Οι εξαγωγές πρώτων υλών αποτελούσαν το 17% του συνόλου το 1860-1870 και το 1900-1910 το 22%, δηλαδή το 1/5 του συνόλου.
03. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων ήταν κυριολεκτικά ασήμαντες.	03. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων ήταν μόλις 7% τη δεκαετία 1860-1870, ποσοστό που σχεδόν μηδενίζεται στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα (μόλις 2%). Η απουσία βιομηχανικής ανάπτυξης είναι, βέβαια, η αιτία του φαινομένου αυτού.
04. Στις εισαγωγές τα αγροτικά είδη αντιπροσώπευαν σταθερά το 1/3 (σε αξία) του συνόλου.	04. Τη δεκαετία 1860-1870 τα αγροτικά προϊόντα αποτελούν το 31% των συνολικών εισαγωγών (=1/3), ποσοστό που αυξάνεται τη δεκαετία 1900-1910, φθάνοντας στο 36%.
05. Στα βιομηχανικά προϊόντα που εισάγονταν κυριαρχούσαν τα υφάσματα και τα νήματα, ενώ προοδευτικά μεγάλωναν τα ποσοστά των ορυκτών (άνθρακας), της ξυλείας, των χημικών προϊόντων και των μηχανημάτων. (εδώ το βιβλίο αναφέρει μαζί και τα βιομηχανικά προϊόντα και τις πρώτες ύλες, δηλ. ορυκτά και ξυλεία)	05. Τα βιομηχανικά προϊόντα (υφάσματα, νήματα, χημικά προϊόντα, μηχανήματα) καλύπτουν σημαντικό ποσοστό των συνολικών εισαγωγών που μάλιστα αυξάνεται στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα (24% το 1860-1870, 30% το 1900-1910). Κύρια αιτία είναι η βιομηχανική καθυστέρηση της Ελλάδας. Οι πρώτες ύλες (ορυκτά, ξυλεία κ.α.) κάλυπταν μόλις το 12% των εισαγωγών τη δεκαετία 1860-1870, ποσοστό που αυξήθηκε ελαφρά την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα (18%).

Πίνακας 4 : Οι εμπορικές συναλλαγές της Ελλάδας το 1890 (Εισαγωγές-Εξαγωγές)

Σχολικό βιβλίο	Πίνακας
1. Οι χώρες με τις οποίες η Ελλάδα ανέπτυξε στο διάστημα αυτό εμπορικούς δεσμούς ήταν, ως επί το πλείστον, τα βιομηχανικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης.	1. Πράγματι, τα ευρωπαϊκά βιομηχανικά κράτη ήταν οι σπουδαιότεροι εμπορικοί εταίροι της Ελλάδας το 1890. Στην πρώτη θέση ήταν η Αγγλία, που κάλυπτε το 30% του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας, με δεύτερη τη Γαλλία (15%). Σημαντικός ήταν ο όγκος των συναλλαγών και με τα προηγμένα κράτη της Κεντρικής Ευρώπης, όπως η Αυστρία (11%) και η Γερμανία (4%).
2. Η Αγγλία απορροφούσε το σύνολο σχεδόν των εξαγωγών σταφίδας αλλά και ένα σημαντικό ποσοστό των μεταλλευμάτων (μολύβδου).	2. Η Αγγλία, ειδικότερα, ήταν ο σημαντικότερος εμπορικός εταίρος της Ελλάδας, καθώς το 1/3 σχεδόν του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου γινόταν με την βιομηχανική αυτή χώρα (30% του συνόλου ή 66 εκ. δρχ.). Το σημαντικότερο εξαγωγίμο προϊόν της Ελλάδας, η σταφίδα, εξαγόταν σχεδόν αποκλειστικά προς την Αγγλία, όπως και τα ελληνικά μεταλλεύματα, ενώ εισάγονταν σημαντικές ποσότητες αγγλικών υφασμάτων.
3. Η Γαλλία αλλά και μικρότερα ευρωπαϊκά κράτη, όπως ήταν π.χ. το Βέλγιο, ακολουθούσαν.	3. Ο δεύτερος σημαντικότερος εμπορικός εταίρος της Ελλάδας ήταν η Γαλλία (15% του συνόλου ή 32 εκ δρχ.), που εισήγαγε ελληνικά δέρματα και εξήγαγε τρόφιμα.
4. Αντίθετα, οι εμπορικές σχέσεις με την Οθωμανική αυτοκρατορία, αν και	4. Παρά το ότι δεν βρίσκονταν στην πρώτη θέση, όπως θα περίμενε κανείς λόγω της γειννίας με την Ελλάδα, οι εμπορικές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν σημαντικές. Η Τουρκία

Επιμέλεια : Παναγιώτης Γ. Αθανασόπουλος,

1^ο ΓΕΛ Ρόδου-Βενετόκλειο / Φιλολογικών Ιστολόγιον - <https://rhopath.wordpress.com/>

υπαρκτές, δεν βρίσκονταν στην πρώτη θέση από πλευράς όγκου και αξίας.	ήταν ο τρίτος κατά σειρά εμπορικός εταίρος της Ελλάδας (13% του συνόλου ή 28 εκ. δρχ). Οι ελληνοτουρκικές εμπορικές συναλλαγές αφορούσαν κυρίως τρόφιμα, ζώα και βαμβάκι.
---	---

Πίνακας 5 Η εξέλιξη της ελληνικής ναυτιλίας κατά την περίοδο 1840-1910

Σχολικό βιβλίο	Πίνακας
1. Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, η ελληνική ναυτιλία, παρά τις περιόδους κρίσης που πέρασε και παρά τον ανταγωνισμό των υψηλού κόστους και τεχνικών απαιτήσεων ατμοπλοίων, ακολούθησε ανοδική πορεία. Ο αριθμός και η χωρητικότητα των πλοίων της δεν έπαυαν να αυξάνουν. Το 1840 τα ελληνικά πλοία είχαν συνολική χωρητικότητα 100.000 τόνους, ενώ το 1866 ξεπερνούσαν τους 300.000 τόνους. 2. Η ανάπτυξη αυτή δεν ήταν αυτονόητη. Υπήρξαν έντονες αυξομειώσεις στην περίοδο κατά την οποία τα ελληνικά ιστιοφόρα αντικαταστάθηκαν από ατμόπλοια. [Το ίδιο χρονικό διάστημα ... στις ελληνικές θάλασσες.] 3. Οι πρωτοβουλίες και οι συγκροτημένες προσπάθειες για την είσοδο της ελληνικής ναυτιλίας στην εποχή του ατμού ξεκίνησαν μετά τα μέσα του 19ου αιώνα. [Τα κεφάλαια που χρειάζονταν ... συμμετείχαν ενεργά σ' αυτές τις πρωτοβουλίες.] 4. Παρ' όλα αυτά, η περιορισμένη διαθεσιμότητα κεφαλαίων και ο αυξημένος επιχειρηματικός κίνδυνος ανέστειλαν την ανάπτυξη της ελληνικής ατμοπλοΐας. Η παρουσία της άρχισε να γίνεται αισθητή μόλις την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα. Τα 97 ελληνικά ατμόπλοια του 1890 έγιναν 191 το 1901 και 389 το 1912. [Η ανάπτυξη αυτή ... στο ίδιο το ποτάμι.]	1. Η ανοδική πορεία της ελληνικής ναυτιλίας επιβεβαιώνεται από τα στατιστικά δεδομένα του πίνακα. Ο αριθμός των ιστιοφόρων πλοίων και η χωρητικότητά τους αυξάνεται διαρκώς έως την εμφάνιση των ατμοπλοίων : τα 837 ιστιοφόρα με χωρητικότητα 94.000 τόνους, σχεδόν διπλασιάζονται σε μια δεκαετία (1.482 το 1850 με χωρητικότητα 248.000 τόνοι). 2. Πράγματι, η ανάπτυξη της ελληνικής ναυτιλίας παρουσίασε αυξομειώσεις μετά τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν η ελληνική ναυτιλία εισήλθε στην εποχή του ατμού : το 1860 δίπλα στα 1.212 ελληνικά ιστιοφόρα εμφανίζεται το πρώτο ατμόπλοιο και σε μια δεκαπενταετία (1875), παρά την αύξηση του πλήθους των ατμοπλοίων (27), η μείωση των ιστιοφόρων δεν είναι η αναμενόμενη (1.107), ενώ το 1892 ο αριθμός των ιστιοφόρων αυξάνεται, παρόλο που αυξάνεται (1.292) και ο αριθμός των ατμοπλοίων (103). 3. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα, η ελληνική ατμοπλοΐα κάνει αισθητή την παρουσία της : το 1892 ο αριθμός των ατμοπλοίων ανέρχεται στα 103, με χωρητικότητα 60.400 τόνους, για να φτάσει και στις παραμονές των Βαλκανικών Πολέμων (1911) στα 347 με χωρητικότητα 384.000 τόνους.

Η ελληνική ατμοπλοΐα στην τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα.

Η εταιρία «Ελληνική Ατμοπλοΐα» ήταν από τις πρώτες που ιδρύθηκαν (1856) και είχε έδρα το σημαντικότερο, τότε, λιμάνι της Ελλάδας, τη Σύρο (για τους λόγους ανάπτυξης της Σύρου, βλ. σχολικό βιβλίο). Την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, η εταιρεία διέθετε σημαντικό στόλο ατμοπλοίων, συνεισφέροντας σημαντικά στην ανάπτυξη της ατμοπλοΐας που τότε κάνει αισθητή την εμφάνισή της (βλ. σχετικά στο σχολικό βιβλίο).

Πίνακας 6 Τα κυριότερα δάνεια από το εξωτερικό κατά την περίοδο 1880-1892

Σχολικό βιβλίο	Πίνακας
Ο εξωτερικός δανεισμός διογκώθηκε κατά τη δεκαετία του 1880, και μέσα σε λίγα μόλις χρόνια η χώρα βρέθηκε να οφείλει ποσά πολλαπλάσια του ετήσιου προϋπολογισμού της. Το μεγαλύτερο μέρος των δανείων αυτών χρησίμευσε για την κάλυψη των τρεχόντων ελλειμμάτων των εθνικών προϋπολογισμών, καθώς	Ο πίνακας αποδεικνύει τη διόγκωση του εξωτερικού δανεισμού κατά τη δεκαετία του 1880 και έως την πτώχευση του 1893. Το 1892 η Ελλάδα είχε χρεωθεί το τεράστιο για την εποχή ποσό των 818.500.000 δραχμών. Η περίοδος αυτή υπερδανεισμού από το εξωτερικό εγκαινιάζεται το 1880 με ένα μεγάλο δάνειο για κάλυψη των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού της περιόδου 1877-1880 λόγω των στρατιωτικών κινητοποιήσεων. Τα επόμενα χρόνια ο δανεισμός συνεχίζεται αμείωτος, επιβαρύνοντας υπέρμετρα τον κρατικό προϋπολογισμό. Χαρακτηριστικό είναι ότι το δάνειο του 1887 ήταν σχεδόν ισόποσο με τα κρατικά έσοδα. Η κατασκευή

και των δαπανών των στρατιωτικών κινητοποιήσεων (του 1877-1880 και του 1885-1886) και των εξοπλισμών (26.000.000 δραχμές από τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για τη ναυπήγηση τριών θωρηκτών το 1889). Επίσης μεγάλα ποσά διατέθηκαν για την αποπληρωμή παλαιότερων δανείων. Μικρό μέρος απέμενε για παραγωγικές επενδύσεις και δημόσια έργα, ποσό όμως απαραίτητο, χωρίς το οποίο τα έργα αυτά δεν θα μπορούσαν να ολοκληρωθούν.	του οδικού και του σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας, καθώς και των άλλων δημοσίων έργων της τρικομματικής περιόδου (όπως οι αποξηράνσεις ελών και λιμνών, ο πορθμός του Ευρίπου, και η διώρυγα της Κορίνθου που κατασκευάστηκε την περίοδο 1881-1893), επέβαλαν τη σύναψη αλληπαλλήλων εξωτερικών δανείων. Τα δάνεια για την κατασκευή των σιδηροδρόμων (1890 και 1891) και των «εθνικών δρόμων» (1892) είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις. Ειδικά για το σιδηροδρομικό δίκτυο, που το μεγαλύτερο μέρος του (900 χιλιόμετρα) κατασκευάστηκε κατά τις πρώτες πρωθυπουργίες του Τρικούπη (1882-1862), το κράτος ανέλαβε το μεγαλύτερο μέρος του κόστους του έργου και επωμίστηκε το μεγαλύτερο μέρος του δανεισμού, που έγινε κυρίως από ξένα πιστωτικά ιδρύματα.
---	---

TANZIMAT

Σχολικό Βιβλίο : Οι σχετικές με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων της ομογένειας συζητήσεις γενικεύθηκαν στη δεκαετία του 1860, όταν η αλλαγή δυναστείας και συνταγματικών θεσμών, η πρώτη επέκταση του ελληνικού κράτους, με την ενσωμάτωση των Επτανήσων, και το τεράστιο κόστος της εμπλοκής στις κρητικές επαναστάσεις του 1866-1869 οδήγησαν στην αναζήτηση πολιτικών προσέλκυσης των ομογενών προς την Ελλάδα. Οι πολιτικές αυτές απέδωσαν αρχικά πενιχρά αποτελέσματα. Όμως, την ίδια εποχή, στην Οθωμανική αυτοκρατορία εφαρμόστηκαν οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ (1856) που έδιναν διευρυμένα δικαιώματα στους χριστιανούς της αυτοκρατορίας. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, σε συνδυασμό με τις νέες οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν σε πολλές περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, έδιναν σαφώς μεγαλύτερες ευκαιρίες στους ομογενείς από εκείνες που η Ελλάδα μπορούσε να προσφέρει.

Οι συνθήκες εργασίας των εργατών στην Ελλάδα

Το κείμενο αναφέρεται στις άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των εργατικών τάξεων στην Ελλάδα του τέλους του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου}. Επισημαίνεται, παράλληλα, η μικρή ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, μέσω της οποίας θα μπορούσε οι εργατική τάξη να διεκδικήσει τη βελτίωση των όρων εργασίας και διαβίωσής της (βλ. σχετικά στο σχολικό βιβλίο : «Η ανάπτυξη του εργατικού κινήματος», πρώτη παράγραφος). Πιο συγκεκριμένα, στο κείμενο επισημαίνονται τα εξής :

1. Η απουσία σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων, και η ευρεία χρήση της χειρωνακτικής εργασίας. Η Ελλάδα δεν έχει γνωρίσει ακόμη τη βιομηχανική επανάσταση και παραμένει υπανάπτυκτη βιομηχανικά.
2. Το εξοντωτικό ωράριο εργασίας στις βιομηχανίες και βιοτεχνίες, καθώς δεν υπήρχε ακόμη νομοθεσία για την καθιέρωση ωραρίου εργασίας (νόμος για την οκτάωρη εργασία θεσπίστηκε το 1911).
3. Οι άθλιες συνθήκες εργασίας, χωρίς καμία πρόνοια για την υγεία ή την ασφάλεια των εργατών
4. Τα πολύ χαμηλά ημερομίσθια. Οι εργάτες είναι θύματα εκμετάλλευσης από τους εργοδότες.
5. Οι κακές συνθήκες υγιεινής, που παρατηρούνται ακόμα και στα εργοστάσια παραγωγής τροφίμων.
6. Το εξαντλητικό ωράριο εργασίας χωρίς καμία υπερωριακή αμοιβή.
7. Η έλλειψη αποτελεσματικής συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών. Το εργατικό κίνημα ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτο έως το 1909 και οι ελάχιστες απεργίες, χωρίς απήχηση στην κοινή γνώμη και χωρίς συνέχεια, μαρτυρούν την αδυναμία των εργατών να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης. Το 1913, όταν γράφεται το κείμενο, τα εργατικά σωματεία έχουν σημειώσει κάποια πρόοδο (βλ. σχετικά στο σχολικό βιβλίο για τη Φεντερασιόν).
8. Η έλλειψη οποιασδήποτε ασφάλισης των εργαζομένων.
9. Η ευρεία διάδοση της παιδικής εργασίας, καθώς δεν υπήρχαν απαγορευτικοί νόμοι.

Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να παρατηρήσει την ανάγκη προστασίας της εργατικής τάξης και της θέσπισης προστατευτικών για αυτήν νόμων. Αυτά θα επιτυγχάνονταν μέσω της ανάπτυξης του εργατικού κινήματος, πράγμα που συνέβη από τους Βαλκανικούς Πολέμους και εξής (βλ. σχολικό βιβλίο)

Πίνακας 7 : Απαλλοτριώσεις μεγάλων αγροτικών ιδιοκτησιών

Ο πίνακας αναφέρεται στον αριθμό των απαλλοτριώσεων μεγάλων ιδιοκτησιών (τσιφλικιών) που έγιναν στην Ελλάδα από το 1917 (ψήφιση των νόμων για την Αγροτική μεταρρύθμιση από

την κυβέρνηση Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη) έως το 1925, εποχή κατά την οποία κορυφώνεται η διανομή γαιών, λόγω του προσφυγικού προβλήματος.

Το βασικό συμπέρασμα που εξάγεται από τον πίνακα είναι ότι με βάση τα νομοθετήματα της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1917, η απαλλοτρίωση των μεγάλων αγροτικών ιδιοκτησιών έγινε δυνατή στα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια, όταν η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων βρέθηκε στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος, δηλ. η εφαρμογή της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1917 έγινε στο μεγαλύτερο μέρος της στα χρόνια που ακολούθησαν την μικρασιατική καταστροφή του 1922 και την άφιξη των προσφύγων στην Ελλάδα.

Επιμέρους σχολιασμός κάθε περιόδου του πίνακα είναι απίθανο να ζητηθεί, μπορούμε όμως να πούμε τα εξής :

1917-1920 : Τα πρώτα χρόνια μετά την ψήφιση των νόμων της αγροτικής μεταρρύθμισης, η Ελλάδα βρίσκεται σε συνεχή εμπόλεμη κατάσταση : το 1917 εισέρχεται στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, το 1918 λήγει ο Α΄Π.Π. νικηφόρα για την Ελλάδα και το 1919 αρχίζει η μικρασιατική εκστρατεία. Έτσι, απαλλοτρίωση των μεγάλων ιδιοκτησιών δεν ήταν στις άμεσες προτεραιότητες της Ελλάδας (μόλις 64).

1921-1922 : η μικρασιατική εκστρατεία βρίσκεται σε κρίσιμη φάση, καθώς μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές (Νοέμβριος 1920), η νέα αντιβενιζελική κυβέρνηση αποφασίζει να επεκτείνει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, χωρίς επιτυχία. Το 1922 η μικρασιατική εκστρατεία φτάνει στο οδυνηρό της τέλος με την καταστροφή. Η εφαρμογή της αγροτικής μεταρρύθμισης εξακολουθεί να μην βρίσκεται στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος (μόλις 12 απαλλοτριώσεις).

1923-1925 : Η άφιξη στην Ελλάδα εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων έκανε επιτακτική την ανάγκη της άμεσης και ευρείας εφαρμογής της αγροτικής μεταρρύθμισης. Οι απαλλοτριώσεις μεγάλων ιδιοκτησιών τα χρόνια αυτά είναι συντριπτικά περισσότερες από πριν (1.203). Όπως γνωρίζουμε, η ΕΑΠ διέθεσε τα απαλλοτριωμένα κτήματα για την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων. Πρέπει βέβαια να τονισθεί ότι ταυτόχρονα διανεμήθηκαν κτήματα και σε ακτήμονες αγρότες (κολλίγους) για την επίλυση του αγροτικού ζητήματος.

Πίνακας 8 : Η μετανάστευση στο εξωτερικό κατά την περίοδο 1896-1935

Στον πίνακα αναγράφεται ο συνολικός αριθμός Ελλήνων μεταναστών σε χώρες του εξωτερικού, κυρίως στις ΗΠΑ (υπερπόντια μετανάστευση). Ο σχολιασμός του πίνακα στο σύνολό του απαιτεί λεπτομερή γνώση της πολιτικής και οικονομικής ιστορίας της Ελλάδας από τα τέλη του 19^{ου} αι. έως τη δικτατορία του Μεταξά. Θα περιοριστούμε στα όσα γνωρίζουμε με βάση την ύλη μας.

Το βασικό συμπέρασμα που εξάγεται από τον πίνακα είναι ότι η υπερπόντια μετανάστευση άρχισε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα εξαιτίας της σταφιδικής κρίσης και συνεχίστηκε ανοδικά έως το 1915, με ιδιαίτερη έξαρση την περίοδο 1906-1915. Όπως γνωρίζουμε, η αγροτική κρίση (=σταφιδική κρίση αλλά και αγροτικό ζήτημα) αντιμετωπίστηκε με την υπερπόντια μετανάστευση, η οποία, κατά την εποχή αυτή (δηλαδή αρχές 20^{ου} αι.), πήρε μεγάλες διαστάσεις. Η μετανάστευση στις ΗΠΑ όχι μόνο εκτόνωσε τις κοινωνικές εντάσεις που δημιουργήσε η σταφιδική κρίση αλλά πολύ γρήγορα ενίσχυσε την οικονομία της υπαίθρου μέσω των πολύ σημαντικών εμβασμάτων των μεταναστών.

Ειδικότερος σχολιασμός :

1896-1900 : οι πρώτοι Έλληνες μετανάστες (11.000) αναχωρούν για το εξωτερικό εξαιτίας των συνεπειών της σταφιδικής κρίσης. Σημειώτεον και ότι η ελληνική οικονομία αντιμετωπίζει σημαντικότερα προβλήματα την περίοδο αυτή, εξαιτίας και της πτώχευσης του 1893.

1901-1905 : σημαντική αύξηση του μεταναστευτικού ρεύματος. Η Ελλάδα σε κακή οικονομική κατάσταση (σταφιδική κρίση, αγροτικό ζήτημα, συνέπειες της πτώχευσης), αδυνατεί να προσφέρει απασχόληση στους αγροτικούς πληθυσμούς που φεύγουν στο εξωτερικό.

1906-1910 : έξαρση του φαινομένου της μετανάστευσης, λόγω των συνεχιζόμενων συνεπειών της σταφιδικής κρίσης και της οικονομικής αδυναμίας της χώρας.

1911-1915 : η μετανάστευση έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις. Εκτός των γνωστών οικονομικών αιτιών, η χώρα βρίσκεται από το 1912 σε εμπόλεμη κατάσταση (Βαλκανικοί πόλεμοι), το 1914 αρχίζει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και το 1915 αρχίζει η οδυνηρή περίοδος του Εθνικού Διχασμού. Τα γεγονότα αυτά επιδεινώνουν την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας (κόστος Εθνικού Διχασμού) και ωθούν πολλούς Έλληνες στη μετανάστευση.

1916-1920 : Περίοδος Διχασμού, Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και α΄ φάση της μικρασιατικής εκστρατείας. Η μετανάστευση μειώνεται, ως αποτέλεσμα ίσως της διεύρυνσης της Ελλάδας ή και της δυσκολίας μετακίνησης προς τις ΗΠΑ λόγω της εισόδου της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

1921 -1935 : Μετά τη μικρασιατική εκστρατεία (1922) αρχίζει η περίοδος του μεσοπολέμου, κατά την οποία η ελληνική οικονομία αναπτύσσεται. Η θετική οικονομική πορεία της χώρας προκαλεί σημαντική μείωση της μετανάστευσης, καθώς η γεωργία και η βιομηχανία μπορούν πλέον να απορροφήσουν σημαντικό αριθμό εργατικού δυναμικού. Σημαντική αιτία της μείωσης της μετανάστευσης είναι και η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, που έπληξε πρώτα και κύρια τις ΗΠΑ, που δεν μπορούσαν πια να απορροφήσουν εργατικό δυναμικό.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΟΜΑΔΑΣ Β

1. Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις σχετικές πληροφορίες του βιβλίου σας να παρουσιάσετε τα χαρακτηριστικά των μετακινήσεων των αγροτικών πληθυσμών εντός των ορίων της χώρας.

Η αγροτική Έξοδος

Οι χωρικοί της Ρούμελης, της Ηπείρου, του ανατολικού Μωρηά, όλο και πολυπληθέστεροι, εγκαταλείπουν το χωριό και καταφεύγουν στις πόλεις· στην Αθήνα ο πληθυσμός, όπως θα δούμε, δεκαπλασιάζεται μέσα σε ογδόντα χρόνια, από τα 1830 ως τα 1909. Όπως η ζήτηση για τα αδύνατά τους χωράφια είναι μηδαμινή, συχνά μη καταφέρνοντας να ρευστοποιήσουν την αγροτική περιουσία τους, οι οικογένειες χωρίζονται, τα γυναικόπαιδα παραμένουν στο χωριό, ενώ τα αρσενικά μέλη καταφεύγουν για εργασία στις πόλεις και επιστρέφουν μόνο το θέρος και την εποχή της σποράς. Για μια μεταβατική περίοδο που βαστάει κάποτε ολόκληρη γενιά, ο εργάτης ή ο οικιακός υπηρέτης στην Αθήνα ζει ακόμα με το ψωμοτύρι που του στέλνει το χωριό, εξακολουθεί ακόμα να στηρίζεται στο χωριό· η προλεταριοποίηση της οικονομικής αλλά και της ιδεολογικής ύπαρξης του μετατίθεται έτσι για δεκαετίες ολόκληρες ...

Κ. Μοσκόφ, Εισαγωγικά στην Ιστορία του Κινήματος της Εργατικής Τάξης. Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1988, σσ. 122-123

2. Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου, να εξηγήσετε :

Α) Σε ποια κατάσταση ήταν οι παραγωγικές δυνάμεις του εντός συνόρων Ελληνισμού και για ποιους βασικούς λόγους;

Β) Ποια ήταν η οικονομική δύναμη του παροικιακού Ελληνισμού και ποια η σχέση του με το ελληνικό κράτος;

ΠΗΓΗ 1

Η οικονομική καχεξία των εγχώριων αστών

Στο τέλος της περιόδου που θεωρείται γενικά η πρώτη φάση της ελληνικής εκβιομηχάνισης (από τη δεκαετία του 1860 ή του 1870 ως το 1910 περίπου), το ποσοστό του επενδυμένου κεφαλαίου που ανήκε στους αυτόχθονες αστούς ήταν αξιοθρήνητο. [...] Το ποσοστό του βιομηχανικού, τραπεζικού κι εμπορικού κεφαλαίου που ανήκε σε ανθρώπους ή εταιρίες με ελληνικά ονόματα ήταν μόνο 64% το 1909. Πολλές όμως επιχειρήσεις πρέπει να ανήκαν ολόκληρες ή κατά ένα μέρος τους, σε γνωστούς ή αφανείς εταίρους ή χρηματοδότες που ήταν ομογενείς. Από αυτό άλλωστε το 64% της «εγχώριας» ιδιοκτησίας, περισσότερο από το μισό ήταν επενδυμένο στο εμπόριο, που σημαίνει ότι και αυτό το μισό ήταν με τη σειρά του κατά το μεγαλύτερο μέρος του απασχολημένο σε πολύ μικρές εμπορικές επιχειρήσεις σε καταστήματα και μικρά χονδρεμπορικά, των οποίων οι ιδιοκτήτες πρέπει να καταταγούν στη μικροαστική και όχι στην αστική τάξη. Θα ήταν λοιπόν ρεαλιστικό να υπολογίζει κανείς ότι οι εγχώριοι αστοί είχαν στον έλεγχό τους περίπου 30-40% του συνολικού ελληνικού κεφαλαίου. Και αφού το σύνολο αυτό βέβαια ήταν εξαιρετικά χαμηλό, επειδή η χώρα ήταν φτωχή, το 30-40% που ανήκε στους ιθαγενείς αστούς ήταν ασήμαντο όχι μόνο ως ποσοστό αλλά και ως απόλυτος αριθμός.

Γ. Δερτιλή, Κοινωνικός Μετασχηματισμός και Στρατιωτική επέμβαση 1880-1909, σ. 85

ΠΗΓΗ 2

Η οικονομική δύναμη των Ελλήνων της Διασποράς

Οι Έλληνες αποτελούσαν (σημ.: στην Οθωμανική αυτοκρατορία) την απόλυτη πλειοψηφία των χρηματιστικών και εμπορικών επαγγελματιών, τουλάχιστον σ' όσες περιοχές ήταν πρόσφορες για τη διείσδυση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού, και αποτελούσαν το 30 με 60% του αστικού πληθυσμού των σημαντικότερων εμπορικών κέντρων της αυτοκρατορίας, στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου.

Είχαν τις μισές βιομηχανικές επιχειρήσεις δικές τους, και έλεγχαν ένα μεγάλο τμήμα του εξωτερικού εμπορίου.. [...]

Παρόμοια κατάσταση επικρατεί στην Αίγυπτο, στο δεύτερο κατά σειρά κέντρο της διαμόρφωσης του ελληνισμού του εξωτερικού ... Όπως και στην Οθωμανική Τουρκία, το εξωτερικό εμπόριο ήταν εκείνο που, κυρίως, συγκέντρωσε την προσοχή των Ελλήνων επιχειρηματιών: ιδιαίτερα η εξαγωγή βαμβακιού αντιπροσώπευε 60 με 80% του συνόλου των εξαγωγών και από πολύ νωρίς ελέγχονταν από ελληνικές εταιρίες [...]

Η συμβολή της ελληνικής εμπορικής αστικής τάξης υπήρξε σημαντική στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και της Αζοφικής.... Το ελληνικό ναυτικό κυριαρχούσε στα λιμάνια του Δούναβη μέχρι και τον 20ο αιώνα. Οι Έλληνες αντιπροσώπευαν την απόλυτη πλειοψηφία των εμπόρων στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και τον Κάτω Δούναβη.

Κ. Τσουκαλά, Εξάρτηση και αναπαραγωγή, σσ. 312, 313, 316, 320, 324

3. Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πινάκων και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου, να αναφερθείτε στην εξέλιξη του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας κατά το 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα.:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 σχολικού βιβλίου :Σύνθεση εξωτερικού εμπορίου

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 σχολικού βιβλίου : Χώρες εμπορικών συναλλαγών της Ελλάδας

4. (2017) Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και τον πίνακα που σας δίνονται, να αναφερθείτε: α. στην εξέλιξη των ναυτικών κέντρων από τη δεκαετία 1821-1830 έως το 1870, (μονάδες 13) β. στην περίπτωση της Σύρου και στους λόγους ανάπτυξής της κατά την ίδια περίοδο. (μονάδες 12)

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

[...] Στην διάρκεια της Επανάστασης είχε καταστραφή μεγάλο ποσοστό των πλοίων, αλλά ένας ισχυρός πυρήνας περισώθηκε. Αν και η Ύδρα και οι Σπέτσες είχαν χάσει αντίστοιχα τα 78% και 50% του εμπορικού τους ναυτικού, στο τέλος του αγώνα η πρώτη διέθετε ακόμη 100 πλ οία συνολικής χωρητικότητας 10.240 τόννων και οι Σπέτσες είχαν 50 πλοία 10.324 τόννων, όλα από 30 τόννους και πάνω. Με την αποκατάσταση της ειρήνης ιδρύθηκαν νέα ναυπηγεία σε πολλά νησιά και λιμάνια η ναυπηγική έγινε μια από τις σημαντικότερες βιομηχανίες του νεοσύστατου κράτους. [...] Μετά την Επανάσταση, η Σύρος και αργότερα ο Πειραιάς έγιναν τα κύρια εμπορικά κέντρα με τα πιο δραστήρια ναυπηγεία. Από το 1827 μέχρι το 1834 ναυπηγήθηκαν στην Σύρο πάνω από 260 πλοία.

Γ. Λεονταρίτης, Ελληνική εμπορική ναυτιλία, Ε.Μ.Ν.Ε. Μνήμων, Αθήνα 1981, σ. 62-63.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Σε κύριο ναυτιλιακό κέντρο της δυτικής Ελλάδας αναδεικνύεται η μικρή κωμόπολη σφηνωμένη σε μια γωνιά των βόρειων ακτών του Κορινθιακού κόλπου, το Γαλαξίδι. Πραγματοποιώντας μια πραγματικά εντυπωσιακή οικονομική άνθηση, το Γαλαξίδι, μέσα σε μία τριακονταετία, μεταξύ 1840 και 1870, πενταπλασιάζει το στόλο του. Το 1870, τη χρονιά της κορύφωσής του, διαθέτει 320 μεγάλα ιστιοφόρα και σχεδόν προκαλεί την αδιαμφισβήτητη κυρίαρχο του Αιγαίου, τη Σύρο, η οποία την ίδια χρονιά διαθέτει 700 ιστιοφόρα. Αποτελεί το κύριο ναυπηγικό κέντρο της δυτικής Ελλάδας και στηρίζει όλη του την ευημερία στην παραγωγή και εκμετάλλευση ιστιοφόρων.

ΠΙΝΑΚΑΣ: Ελληνικά ναυτικά κέντρα με ποντοπόρα φορτηγά ιστιοφόρα

	1840	1870
Γαλαξίδι	64	319
Σύριος	90	700
Σπέτσες	26	211
Ύδρα	24	119
Πειραιάς	1	49

Επιμέλεια : Παναγιώτης Γ. Αθανασόπουλος,

1ο ΓΕΛ Ρόδου-Βενετόκλειο / Φιλολογικόν Ιστολόγιον - <https://rhopath.wordpress.com/>

Τζελίνα Χαρλαύτη, «Ναυτιλία», στο Κ. Κωστής – Σ. Πετμεζάς (επιμ.), Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας τον 19ο αιώνα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, σ. 438 και 437.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Το διαμετακομιστικό εμπόριο αποτέλεσε την πρώτιστη οικονομική δραστηριότητα στη Σύρο σε όλη την περίοδο της ακμής της. Σπουδαία συμμετοχή στο συνολικό εμπόριο της πόλης είχαν και οι εισαγωγές, οι οποίες σαφώς υπερτερούσαν σημαντικά των εξαγωγών που πραγματοποιούνταν από τους συριανούς εμπόρους. Στην ουσία η Σύρος υπήρξε αφενός η αγορά διοχέτευσης των δυτικών και ανατολικών προϊόντων προς την Ανατολή και τη Δύση αντίστοιχα και αφετέρου ο τόπος εισόδου των εξωτερικών αγαθών προς την ελληνική ενδοχώρα. [...] Το εμπόρευμα που είχε παραγγελθεί από τον ερμουπολίτη έμπορο ερχόταν στη Σύρο για να κατατεθεί στην αποθήκη διαμετακόμισης (transit). Το ναυπηγείο της πόλης ήταν ένας από τους ζωτικότερους τομείς της τοπικής οικονομίας. Η πλούσια δραστηριότητά του οφείλεται στην παρουσία των ψαριανών και χίων ναυπηγών. [...] Στο πλευρό τους είχαν ένα πολυάριθμο εργατικό δυναμικό, το οποίο παρείχε ειδικευμένη εργασία. [...] Το συνολικά εργαζόμενο προσωπικό του ναυπηγείου ανέρχονταν σε πάνω από 1.000 άτομα. [...] Αν υπολογίσουμε ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Ερμούπολης το 1850 ήταν 7.650 άτομα, τότε ο αριθμός των απασχολούμενων στο ναυπηγείο της πόλης υποδεικνύει τη μεγάλη σπουδαιότητα που είχαν οι ναυπηγικές εργασίες στη Σύρο. [...]

Β. Καρδάσης, «Η Σύρος σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου», στο Γ.Β. Δερτιλής - Κ. Κωστής (επιμ.), Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας (18ος – 20ός αιώνας), Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1991, σ. 329, 325 και 332.

5. Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία που περιέχονται στον παρακάτω πίνακα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφερθείτε στην εξέλιξη της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας από τα μέσα του 19^{ου} ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 σχολικού βιβλίου :Η εξέλιξη της ελληνικής ναυτιλίας κατά την περίοδο 1840-1910

6. Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου, να αναφερθείτε στην αγροτική μεταρρύθμιση του 1870-71 και στα αποτελέσματά της.

Η γεωργία και η αγροτική μεταρρύθμιση του 1871

Τελικά το Μάρτιο του 1871, ο Κουμουνδούρος, με υπουργό το Σωτηρόπουλο, πέτυχε την ψήφιση νόμου με αποτέλεσμα να διανεμηθούν 2.650.000 στρέμματα σε 357.217 κλήρους με αγοραία αξία 90.000.000 δρχ.

Η σημασία της αγροτικής αυτής μεταρρυθμίσεως εκτιμάται πληρέστερα, όταν συνειδητοποιηθεί το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων χωρικών της εποχής εκείνης αποκαταστάθηκαν ως ιδιοκτήτες στη γη που καλλιεργούσαν. Οι μικροί ιδιοκτήτες καλλιεργητές επιδόθηκαν, όπως ήταν φυσικό, στις πιο κερδοφόρες καλλιέργειες και ιδιαίτερα σε εκείνες που προορίζονταν για εξαγωγή. Μέσα σε διάστημα μιας τριετίας, τα 40% και πλέον των καλλιεργούμενων εκτάσεων καλύπτονταν από φυτείες (σταφιδάμπελώνες, βαμβakoφυτείες, καπνοφυτείες, κλπ.). Οι αγαθές για την οικονομία επιπτώσεις υπήρξαν άμεσες. Από την μια πλευρά παρατηρήθηκε ραγδαία εισροή ξένου συναλλάγματος και από την άλλη τα έσοδα του Δημοσίου από τους τελωνειακούς δασμούς εξαγωγής πολλαπλασιάστηκαν. Τα στοιχεία για τη σταφιδοπαραγωγή και εξαγωγή σταφίδας την περίοδο 1860-1878 είναι αποκαλυπτικά.

	Καλλιεργούμενα στρέμματα	Παραγωγή σε λίτρα ενετικά	Εξαγωγή σε λίτρα ενετικά
1860	220.428	110.228.000	101.707.075
1878	435.000	217.500.000	210.000.000

Η επέκταση όμως των φυτειοκαλλιεργειών επηρέασε αρνητικά την παραγωγή δημητριακών. Από την εποχή εκείνη σημειώνεται το χρόνιο έλλειμμα της χώρας με συνεπακόλουθο τη δαπάνη τεράστιων συναλλαγματικών αποθεμάτων για εισαγωγές.

7. Συνδυάζοντας τα στοιχεία του πίνακα και τις σχετικές πληροφορίες του βιβλίου σας να αναφερθείτε στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας από τη δεκαετία του 1870 έως και την περίοδο που ακολουθεί τους βαλκανικούς πολέμους του 1912-13.

ΠΙΝΑΚΑΣ : Ανάπτυξη της βιομηχανίας (1867-1920)

	Αριθμός βιομηχανιών	Αριθμός εργατών
1867	22	7.300
1873	95	7.342
1878	108	-
1889	(145)	-
1917	2.213	35.500

8. (2018) Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:
- α. Ποιες προσδοκίες καλλιεργούσε η ιδέα της ανάπτυξης του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα; (μονάδες 10)
- β. Ποια ήταν η επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα και ποιες δυσκολίες συνάντησε στην πραγματοποίησή της; (μονάδες 7)
- γ. Σε ποιο βαθμό εκπληρώθηκαν οι αναπτυξιακές προσδοκίες που γέννησε η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα; (μονάδες 8)

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Τοιουτοτρόπως [εννοείται: με την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου] δε οι γεωργοί θα ηύξανον τας εργασίας των, θα κέρδαινον περισσότερα, και φυσικώ τω λόγω θα εβελτιούτο ο υλικός και ηθικός βίος των, και η ανταλλαγή των προϊόντων [...] θα ηύξανε την ποιότητα, την ποσότητα και το κέρδος. Επειδή δε την γεωργίαν παρακολουθούσι πάντοτε αι τέχναι¹ και η βιομηχανία, ως και τανάπαλιν, πολλών γεωργικών προϊόντων, μεταβαλλομένων εις βιομηχανικά προϊόντα, θα ανεπτύσσοντο συγχρόνως αι τέχναι και η βιομηχανία. Τα έως τότε δε εισαγόμενα ομοειδή προϊόντα θα έπαυον, και το εκ τούτων περίσσευμα των χρημάτων μας προκύπτον θα το μεταχειριζόμεθα εις προμήθειαν νέων προϊόντων ξένων ή εγχωρίων.

¹ αι τέχναι = χειρωνακτικά επαγγέλματα.

Α.Ν.Βερναρδάκης, *Περί του εν Ελλάδι εμπορίου*, Αθήνα 1885, στο *Αξιολόγηση των μαθητών στο μάθημα Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1999, σ. 40.

Το κείμενο αποδόθηκε στο μονοτονικό, διατηρήθηκε όμως η ορθογραφία του.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β : ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΙ, 1869-1907

Έτος	Χιλιόμετρα δικτύου
1869	9
1883	22
1885	222
1889	640
1892	900
1897	970
1903	1.132
1904	1.335
1907	1.372

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Από πολλές [...] απόψεις, η χρησιμότητά τους [ενν. των σιδηροδρόμων] για μια διαδικασία μετάβασης ήταν αμφισβητήσιμη, αν όχι τελείως αρνητική. Το ολικό μήκος γραμμών [...] δείχνει ότι η ένεση επενδύσεων δεν ήταν αρκετή για να δημιουργήσει συνθήκες οικονομικής απογείωσης. Αλλά και

μεγαλύτερες να ήταν οι επενδύσεις, πάλι θα ήταν σχεδόν άχρηστες. Η κατασκευή σιδηροδρόμων δεν μπορούσε να παίξει τονωτικό ρόλο για ανύπαρκτους βιομηχανικούς κατασκευαστές δικτύου και τροχαίου υλικού ούτε ήταν αρκετά ισχυρό κίνητρο για να δημιουργηθούν τέτοιες βιομηχανίες σε μια χώρα που δεν είχε σίδηρο και κάρβουνο. [...]

Ακόμα και στον τομέα των μεταφορών η εισφορά του σιδηροδρόμου στην ανάπτυξη της χώρας δεν ήταν αποφασιστική, όχι μόνο γιατί το δίκτυο δεν είχε παντού το ίδιο πλάτος γραμμών αλλά κυρίως γιατί είχε κατασκευαστεί, με κάποια ελαφρότητα, έτσι που να εξυπηρετεί κυρίως παράλιες περιοχές. Ο ανταγωνισμός της ναυτιλίας θα ήταν ίσως μικρότερη απειλή σ' εποχή οικονομικής άνθησης· έφτασε να είναι σοβαρό εμπόδιο στις συνθήκες οξύτατης κρίσης, που είχαν προξενήσει ένα πόλεμο τιμών στην αγορά των ναυτικών μεταφορών.

Γ. Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση. 1880-1909*, Αθήνα 1977, σ. 78-79

9. Αντλώντας στοιχεία από το παρακάτω κείμενο και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να καταγράψετε τα αποτελέσματα από την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (1898) στην Ελλάδα.

Οι συνέπειες της επιβολής του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου

Η πτώχευση της Ελλάδας ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα μιας τέτοιας δανειακής επιβάρυνσης εξανάγκασε το ελληνικό κράτος να αποδεχθεί τη μέγιστη των ταπεινώσεων, την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Η διεθνής οικονομική επιτροπή, η οποία συστάθηκε με υπόδειξη των Μεγάλων Δυνάμεων, αποτελείτο από εκπροσώπους των ξένων τραπεζών και έδρευε στο ελληνικό έδαφος, ενώ ο ρόλος της δεν σταματούσε στον έλεγχο και τη διαχείριση των εσόδων του κράτους, αλλά προχωρούσε και στη βαρύνουσα γνωμάτευση για την έκδοση χρήματος, για τη σύναψη δανείων και γενικά για όλα σχεδόν τα δημοσιονομικά θέματα. Οι υπερεξουσίες αυτές της διεθνούς οικονομικής επιτροπής ουσιαστικά αναιρούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τις εξουσίες της ελληνικής κυβέρνησης και του Κοινοβουλίου, καθώς οι αποφάσεις του κράτους για σχεδιασμούς οικονομικής ανάπτυξης ελέγχονταν από εξωελλαδικά κέντρα, ερήμην του ελληνικού λαού.

(Σ. Τζόκα, «Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα», σσ. 188-189)

10. Χρησιμοποιώντας χωρία από το κείμενο και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις να περιγράψετε τη δραστηριότητα του εξωελλαδικού ελληνικού κεφαλαίου στο ελληνικό κράτος από το 1870 έως το τέλος του 19ου αιώνα.

Κείμενο

Φαίνεται πραγματικά ότι για τους όμογενείς ή «έπιχειρησις Ἑλλάς» δὲ σήμαινε ἀπλῶς τὴν ἐγκατάστασὶν τοὺς στὸν ἐλλαδικὸν χώρον καὶ τὴν ἐπιχειρηματικὴν τοὺς ἀνάπτυξιν ἐκεῖ, ἀλλὰ, ἀκόμα περισσότερο, σήμαινε τὴν ἐπιδίωξιν ἐξαιρετικῶν εἰσοδημάτων καὶ ὑπερ-κερδῶν, ἀνώτερων ἀπὸ τὰ θεωρούμενα διεθνῶς ὡς συνήθη. Ἔτσι, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ κινήθηκαν μόνιμα σὲ ἓνα κλίμα προσωπικῶν πιέσεων, προσπαθώντας νὰ ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν ὅχι ἀπλῶς δικαιώματα, ἀλλὰ ἀποκλειστικότητες καὶ προνόμια. Ἔτσι, τὰ ὑπερκέρδη, ἡ κερδοσκοπία, οἱ πρόσοδοι, τὰ προνόμια παρουσιάσθηκαν μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ κράτους σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, ὅπου οἱ ὁμογενεῖς ἀναμίχθηκαν: στὰ τσιφλίκια τῆς Θεσσαλίας—Ἄρτας, στὶς παραγγελίες τῶν δημοσίων ἔργων, στὰ ἔθνη δάνεια, στὴν ἐπεξεργασία τοῦ προστατευτικοῦ δασμολογίου, στὴ διατύπωση τῆς φορολογικῆς πολιτικῆς κλπ.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ' (Αθήνα, 1977), σ. 58.

11. Με βάση την πηγή και τις ιστορικές σας γνώσεις:

Να αναφερθείτε στα μέτρα που έλαβαν οι κυβερνήσεις του Χαριλάου Τρικούπη υπέρ των μεγαλοϊδιοκτητών της Θεσσαλίας μετά την προσάρτηση της περιοχής στο ελληνικό κράτος (1881) καθώς και στις συνέπειες της πολιτικής αυτής.

ΠΗΓΗ

Ο αιφνίδιος σχηματισμός της μεγάλης γαιοκτησίας από τους Έλληνες χρηματιστές του εξωτερικού υποχρέωσε τον Τρικούπη να διαμορφώσει ένα ολόκληρο σύστημα οικονομικής προστασίας της τσιφλικικής οικονομίας.

Καταρχήν ο Τρικούπης, σε αντίθεση με την πολιτική του Αλ. Κουμουνδούρου, πενταπλασίασε το δασμό πάνω στα εισαγόμενα σιτηρά το 1884, ενώ κατά το 1892 τον ήδη υψηλό δασμό τον αύξησε

ακόμα κατά 1.600%. Ο σκοπός του ήταν προφανής: να περιορίσει την εισαγωγή του αλλοδαπού σίτου, ώστε ο εγχώριος να υπερτιμηθεί και να διογκωθεί η έγγειος πρόσοδος των τσιφλικούχων.

Παράλληλα, ο Τρικούπης πρόσφερε δύο ακόμα δώρα στους νεοπαγείς τσιφλικούχους της Θεσσαλίας:

α) Κατάργησε τη φορολογία της δεκάτης επί των σιτηρών, η οποία αντιπροσώπευε το σημαντικό ποσοστό του 70% των εσόδων του συνόλου των εγγείων φόρων ή το 12% των συνολικών εσόδων του δημόσιου προϋπολογισμού. Τη δεκάτη αντικατέστησε ο λεγόμενος «φόρος αροτριώντων κτηνών», ο οποίος απέφερε μόλις το 1/3 των εσόδων της πρώτης. Ο νέος φόρος ανακούφισε τους τσιφλικούχους διπλά, όχι μόνο γιατί μειώθηκε ποσοτικά η αξίωση του δημοσίου, αλλά και γιατί ο νέος φόρος ήταν εύκολο να επιβαρύνει τελικά τους καλλιεργητές, εφόσον δε συνδεόταν με την ιδιοκτησία αλλά με τον αριθμό των ζώων που χρησιμοποιούνταν.

β) Κατάργησε το τελωνείο Θεσσαλίας, για να διευκολύνει τις εποχικές μετακινήσεις της νομαδικής κτηνοτροφίας στις περιοχές των ελληνοτουρκικών συνόρων. Η κατάργηση του τελωνείου αυτού σήμαινε βέβαια ζημιά του δημοσίου κατά 300.000 δραχμές, όμως έδωσε τη δυνατότητα στους τσιφλικούχους να αυξήσουν τα ενοίκια για την παραχώρηση εκτάσεων για βοσκή.

I.E.E., τόμος ΙΔ', σσ. 70-71

12. (2011) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που σας δίνεται: α. Να προσδιορίσετε τους στόχους της αγροτικής μεταρρύθμισης που ξεκίνησε η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη το 1917. (μονάδες 8) β. Να αναφερθείτε στην ολοκλήρωση της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης και στα νέα προβλήματα που αναδείχθηκαν στην πορεία της. (μονάδες 17)

ΚΕΙΜΕΝΟ

Τα μέτρα άπαλλοτριώσεως θεσπίσθηκαν στις 20 Μαΐου 1917, και τὸ φθινόπωρο τοῦ ἴδιου ἔτους ἐπεκτάθηκαν μὲ μερικές ἀλλαγές γιὰ νὰ περιλάβουν ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ μεταρρύθμιση ἀποσκοποῦσε στὴν ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτρίωση τῶν κτημάτων ποὺ ξεπερνοῦσαν τὰ 1.000 στρέμματα. Οἱ κολλήγοι καὶ οἱ ἀγροτικοὶ ἐργάτες, τόσο οἱ ντόπιοι ὅσο καὶ οἱ πρόσφυγες, θὰ ἔπαιρναν ἀγροτικούς κλήρους, εἴτε ἀπὸ τὶς ἀπαλλοτριωμένες γαῖες τῶν τσιφλικιῶν, εἴτε ἀπὸ γαῖες τοῦ δημοσίου. Κανένα ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτά, ὅμως, δὲν ἐφαρμόσθηκε ἀμέσως. Ἐπίσης, κανένα ἀπὸ τὰ μεγάλα τσιφλίκια δὲν ἀπαλλοτριώθηκε τὸ 1917, καὶ μόνο ἓνα τὸ 1918. Καὶ πάλι ἐξωτερικὲς ἐπείγουσες ἀνάγκες, ὁ πόλεμος καί, ἀργότερα, ἡ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία ἀπορρόφησαν ὅλη τὴν προσοχὴ καὶ τὴ δραστηριότητα τῆς κυβερνήσεως· μετὰ τὸ 1922, μὲ τὴ μεγάλη εἰσροὴ προσφύγων, ἀναγκάσθηκαν πιά οἱ κυβερνήσεις τῆς χώρας νὰ δώσουν ὀριστικὴ λύση στὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα. [...]

Τὰ προβλήματα ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὴ διακίνηση προϊόντων, τὴν παραδοσιακὴ ἐκμετάλλευση τοῦ μικροῦ παραγωγοῦ ἀπὸ τοὺς μεσάζοντες, τὴν ἔλλειψη κεφαλαίων καὶ τοὺς τοκογλυφικοὺς ὅρους δανειοδοτήσεως ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν ἐλεύθερη ἀγορά, ἔκαναν ἀκόμη πιὸ ἀίσθητὴ τὴν ἀνάγκη συλλογικῆς ἀσφάλειας ποὺ πρόσφεραν οἱ συνεταιρισμοὶ [...].

[...] Ἡ ἴδρυση τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1917, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Βενιζέλου στὴν Ἀθήνα, στάθηκε ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀμεσης κρατικῆς παρεμβάσεως στὴν ὀργάνωση καὶ καθοδήγηση τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἔστω καὶ ἂν ἡ παρέμβαση ἦταν στὴν ἀρχὴ ὑποτυπώδης.

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. ΙΕ': *Νέωτερος Ἑλληνισμὸς ἀπὸ 1913 ὡς 1941*, Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 22008, σσ. 75-76.

13. (2009 ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να παρουσιάσετε και να εξηγήσετε τις ιδιομορφίες του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα, σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, από το τέλος του 19ου αιώνα ως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Υπάρχουν για τους εργοδότες και άλλες πηγές εργατικού δυναμικού εκτός από την εσωτερική αγορά. Εκατοντάδες ισπανοί και ιταλοί μεταλλωρύχοι δουλεύουν στο Λαύριο και γενικότερα, στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, οι αλλοδαποί εργάτες είναι ενδημικό φαινόμενο: σε όλα σχεδόν τα δημόσια έργα και σε πολλές βιομηχανίες εργάζονται Αλβανοί, Αρμένιοι, Ιταλοί. Έτσι, καθώς η ελληνική αγορά εργασίας πάσχει από χρόνια στενότητα, καθώς δεν υπάρχουν στην χώρα δεξαμενές εργατικού δυναμικού, οι επιχειρηματικές τάξεις αντλούν από την παγκόσμια δεξαμενή με ικανοποιητικούς όρους. [...] Το δικαίωμα των εργατών να αλλάξουν εργοδότη ισοσταθμίζεται με το δικαίωμα των εργοδοτών να τηλεγραφίσουν στην Καλαβρία ή την Καταλωνία ζητώντας εργάτες προς αντικατάσταση των οποιωνδήποτε απεργών.

Οι συνθήκες αυτές έχουν δύο συνέπειες. Αφενός, τα ημερομίσθια των Ελλήνων δεν εκτοξεύονται προς τα πάνω, αλλά κυμαίνονται σταθερά σε επίπεδο αντίστοιχο προς αυτά που ζητούν οι ξένοι. αφετέρου, όμως, παραμένουν αρκετά ικανοποιητικά επειδή, άλλωστε, πολλοί από τους ξένους είναι ειδικευμένοι. Έτσι, η εξαθλίωση των ελλήνων εργατών δεν προχωρεί πέρα από κάποιο σημείο. ούτε, βεβαίως, και η εργατική ταξική τους συνείδηση που, για να αναπτυχθεί, θα έπρεπε να συντρέχουν συνθήκες εξαθλίωσης και μάλιστα χωρίς την διέξοδο της επιστροφής στα χωριά και τα χωράφια-διέξοδο που οι έλληνες εργάτες, στην πλειονότητά τους, διατηρούν ανοιχτή. Παράλληλη συνέπεια: οι απεργίες σπανίζουν.

Γ.Β. Δερτιλής, Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920, τ. Α', εκδ. Εστία, Αθήνα 2005, σσ. 347, 350

14. (2004) Αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα και τον πίνακα που σας δίνονται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναζητήσετε τους λόγους της μετανάστευσης των Ελλήνων, κυρίως στις Η.Π.Α., στα τέλη του 19ου αιώνα, και να εκτιμήσετε την έκταση και τα οφέλη που προέκυψαν για την ελληνική οικονομία ως τις αρχές του 20ου αιώνα.

α. Η παραγωγική έκρηξη και η κατάρρευση του εμπορίου της ελληνικής σταφίδας ενέτειναν την υπερατλαντική μετανάστευση από τις σταφιδοπαραγωγικές περιοχές, καθώς και από τις γειτονικές, οι οποίες τους έστελναν εποχικούς εργάτες. Η ελληνική σταφιδοπαραγωγή είχε επωφεληθεί από την επιδημία φυλλοξήρας, που είχε πλήξει τα γαλλικά αμπέλια γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1860 και είχε αποδεκατίσει τη γαλλική παραγωγή. Η Ελλάδα κινήθηκε με τρόπο ώστε να καλύψει το κενό στην παγκόσμια αγορά, όπου οι τρεις κύριοι αγοραστές ήταν η Μεγάλη Βρετανία, η Γερμανία και η Ρωσία.

Καθώς οι τιμές του εξαγόμενου προϊόντος ανέβηκαν στα ύψη, η σταφιδοκαλλιέργεια αντικατέστησε την ελαιοκαλλιέργεια όπως και την καλλιέργεια σιτηρών... Η ευημερία αφορούσε πρωτίστως τους σταφιδεμπόρους και τους τοκογλύφους και έλαβε τέλος στη δεκαετία του 1890.

(Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αι., Αλ. Κιτρούφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», τ.Α1 σ. 134).

β. Μετανάστευση προς τις Η.Π.Α (1880-1920)

	Αριθμός μεταναστών	Πληθυσμός χωρών το 1910	των %
Ελλάδα	370.000	2.800.000	13,2
Ιταλία	4.776.000	34.700.000	12,7
Ισπανία	109.000	20.000.000	0,5
Πορτογαλία	203.000	5.500.000	3,7
Ρουμανία	85.000	7.200.000	1,2
Βουλγαρία	65.000	4.300.000	1,5

(Κ. Τσουκαλά, «Εξάρτηση και αναπαραγωγή», σ.σ. 148-149)

γ. Στον πελοποννησιακό και αθηναϊκό Τύπο δημοσιεύονταν τακτικά ιστορίες, όπου περιγραφόταν ο πλούτος αγροτικών περιοχών, χάρη στα εμβάσματα ή την επιστροφή των ιδίων των μεταναστών. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα συγκεκριμένα παραδείγματα περιλαμβάνονταν η παρακμή της τοκογλυφίας στις επαρχίες, χάρη στα διαθέσιμα σ' αυτές τις περιοχές κεφάλαια, τα οποία στέλνονταν από το εξωτερικό. Στην Πελοπόννησο, τα εμβάσματα προκάλεσαν την αναγκαστική πτώση των επιτοκίων από 25% σε 6-8% και την ουσιαστική εξαφάνιση των δανειστών που είχαν αρχίσει να πλουτίζουν. Επίσης αυξήθηκε η αξία της γης και της εργασίας.

(Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αι., Αλ. Κιτρούφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», τ.Α1 σ. 141-142)

15. (2009) Συνδυάζοντας τις ιστορικές γνώσεις σας και τις πληροφορίες των παραθεμάτων που σας δίνονται, να αναφερθείτε στα οφέλη της Ελλάδας από τους Βαλκανικούς πολέμους, αλλά και στα προβλήματα που προέκυψαν από την ενσωμάτωση των νέων περιοχών στον εθνικό κορμό.

Κείμενο Α

Μολονότι η Ελλάδα βγήκε υπερχρεωμένη από τους Βαλκανικούς Πολέμους, η ελληνική οικονομία έδινε κάποια σημεία ανόρθωσης, οφειλόμενα ίσως στην αναθέρμανση της εμπιστοσύνης των πολιτών προς το κράτος μετά τη γενική ευφορία που δημιούργησαν οι σαρωτικές στρατιωτικές επιτυχίες, επιτρέποντας στον ελληνικό λαό να ατενίζει το μέλλον με πρωτόγνωρη αισιοδοξία. [...]

Ό,τι συνέβαλε τα μέγιστα στο κλίμα σιγουριάς και αισιοδοξίας ήταν ο ενθουσιασμός για τις στρατιωτικές επιτυχίες. [...] Η παραγωγική δυνατότητα όσων περιοχών προσαρτήθηκαν και η παρεπόμενη επέκταση της εσωτερικής αγοράς ασφαλώς προοιωνίζονταν λαμπρό μέλλον. [...] Επιπλέον, οι στρατιωτικές επιτυχίες υπαγόρευαν τη διαρκή πολεμική ετοιμότητα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων για την προάσπιση των νέων εδαφών, αφού τόσο η Τουρκία όσο και η Βουλγαρία δεν θα αποδέχονταν μάλλον τις εδαφικές τους απώλειες. Η επέκταση όμως της αμυντικής θωράκισης της Ελλάδας αναπόφευκτα καταπονούσε την οικονομία της.

Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000, σσ. 238-239

Κείμενο Β

[...] Το 1913 η ύπαιθρος της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης έμοιαζε περισσότερο με την νοτιοελλαδική ύπαιθρο των αρχών του 19ου, παρά με εκείνη των αρχών του 20ού αιώνα. Εκτεταμένα έλη κάλυπταν τις πεδινές περιοχές, η ελonoσία ενδημούσε, η πληθυσμιακή πυκνότητα ήταν χαμηλή. Κυρίαρχη μορφή ιδιοκτησίας ήταν τα τσιφλίκια, που συνδυάζονταν με την ημινομαδική κτηνοτροφία. Η οικονομία των νέων επαρχιών αντιμετώπιζε πρόσθετα προβλήματα κι απ' το γεγονός ότι έως τότε ήταν προσανατολισμένη προς τα οικονομικά και πολιτικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τα οποία είχε αποκοπεί. Επιπλέον, στις νέες βόρειες επαρχίες κατοικούσε ένα μωσαϊκό από διαφορετικές φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες. [...]

Αλέξης Φραγκιάδης, *Ελληνική Οικονομία 19ος – 20ός αιώνας*, Νεφέλη, Αθήνα 2007, σσ. 127-128

16. (2010) Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να αναφερθείτε στους σκοπούς (μονάδες 5), την οργάνωση (μονάδες 5) και το έργο (μονάδες 15) της Τράπεζας της Ελλάδος μέχρι τις αρχές του 1932.

Κείμενο

Το καταστατικό της Τράπεζας της Ελλάδος κατοχύρωνε την ανεξαρτησία της από την πολιτική εξουσία με διατάξεις που ήταν από τις πιο προωθημένες της εποχής.[...]

Η κύρια αποστολή που ανατέθηκε στη νέα τράπεζα ήταν να εγγυάται τη μετατρεψιμότητα του νομίσματος. Για να την εκπληρώσει η τράπεζα διέθετε το αποκλειστικό προνόμιο έκδοσης τραπεζογραμμάτων και δικαιούνταν, σύμφωνα με το καταστατικό της, να ελέγχει τη νομισματική κυκλοφορία και την πίστη. Το καταστατικό προέβλεπε ότι το εκδοτικό προνόμιο μπορούσε να ανακληθεί ανά πάσα στιγμή, αν η τράπεζα αποτύγχανε να εξασφαλίσει τη σταθερότητα της αξίας των τραπεζογραμμάτων της σε χρυσό. [...]

[...] Το καταστατικό όριζε το ελάχιστο του καλύμματος των κυκλοφορούντων τραπεζογραμμάτων στο 40%. Το κάλυμμα περιλάμβανε χρυσό και ξένο συνάλλαγμα ελεύθερα μετατρέψιμο σε χρυσό. [...]

Η διοίκηση της τράπεζας ανετίθετο στο διοικητικό συμβούλιο. Αυτό αποτελείτο από τον διοικητή, τον υποδιοικητή και εννέα μέλη. Τουλάχιστον τρία από τα μέλη του εκπροσωπούσαν τον εμπορικό και βιομηχανικό κόσμο και άλλα τρία τον αγροτικό κόσμο της χώρας. [...]

Η κυβέρνηση διατηρούσε επίσης το δικαίωμα να διορίζει έναν επίτροπο στην τράπεζα. Πρώτοι διοικητής και υποδιοικητής διορίστηκαν οι Αλέξανδρος Διομήδης και Εμμανουήλ Τσουδερός αντιστοίχως, οι οποίοι κατείχαν ως τότε αυτές τις θέσεις στην Εθνική Τράπεζα. [...]

Το Πρωτόκολλο της Γενεύης ρητώς προόριζε τη νέα τράπεζα να λειτουργήσει ως τραπεζίτης της κυβέρνησης. Η κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να συγκεντρώνει στην Τράπεζα της Ελλάδος όλες τις εισπράξεις και τις πληρωμές του κράτους και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.

Χρ. Χατζηϊωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, Τόμος Β', Μέρος 1^ο: *Ο Μεσοπόλεμος, 1922-1940*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2002, σσ. 262-263.

17. (2020) Συνδυάζοντας τις ιστορικές σας γνώσεις με τις απαραίτητες πληροφορίες από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

α. τη συμβολή της Τράπεζας της Ελλάδος στη βελτίωση της ελληνικής δημόσιας οικονομίας (1928-1932) και (μονάδες 12)

β. τις προσπάθειες της Ελληνικής Κυβέρνησης στην αντιμετώπιση της κρίσης του 1929 τόσο στις εσωτερικές όσο και στις εξωτερικές οικονομικές συναλλαγές. (μονάδες 13)

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Στις 14 Μαΐου 1928 άρχισε τη λειτουργία της η Τράπεζα της Ελλάδος, η νέα κεντρική τράπεζα της χώρας, και συνάμα ξεκίνησε η εφαρμογή στην Ελλάδα του κανόνα χρυσού συναλλάγματος, με βάση τον οποίο η δραχμή συνδεόταν με την αγγλική λίρα, δηλαδή με ένα νόμισμα χρυσής βάσης. Με διαφορετικά λόγια, οι κάτοχοι δραχμών μπορούσαν να πάνε στην Τράπεζα της Ελλάδος και να μετατρέψουν –με κάποιους περιορισμούς– τις δραχμές τους σε λίρες. Η υιοθέτηση αυτού του συστήματος εξαρτούσε άμεσα τη νομισματική κυκλοφορία και γενικότερα την προσφορά χρήματος από τις διακυμάνσεις των εξωτερικών συναλλαγών της χώρας.

Κ. Κωστής, *Ο πλούτος της Ελλάδας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2018, σ. 250.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Από τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1931 ως τον Απρίλιο του 1932 κυβέρνηση και Τράπεζα της Ελλάδος προσπαθούσαν να αποτρέψουν το αναπόφευκτο, δηλαδή την επίσημη εγκατάλειψη της ελεύθερης μετατρεψιμότητας της δραχμής στο πλαίσιο του κανόνα χρυσού συναλλάγματος και τη συνεπακόλουθη υποτίμηση της δραχμής, η οποία θα καθιστούσε αδύνατη την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δημόσιου χρέους. Στην πράξη η απομάκρυνση από την ελεύθερη μετατρεψιμότητα της δραχμής σε ξένο συνάλλαγμα άρχισε από τα τέλη Σεπτεμβρίου με τους διαδοχικούς περιορισμούς που επιβλήθηκαν. Η εφαρμογή τους είχε ως θύμα τον πρώτο διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, τον Αλέξανδρο Διομήδη, που αντικαταστάθηκε επειδή θεωρήθηκε ότι χαρίσθηκε σε μεγάλους βιομηχάνους, επιτρέποντάς τους την εξαγωγή κεφαλαίων τις παραμονές της επιβολής των συναλλαγματικών περιορισμών.

Η κυβέρνηση δίσταζε, όμως, να προχωρήσει στο ξεκαθάρισμα του τοπίου προχωρώντας στην επίσημη άρση της μετατρεψιμότητας. Η αντίστασή της πήγαζε εν μέρει από τις αγκυλώσεις της κυρίαρχης οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα.

Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 327.